

RESULTATS DE L'EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA DE L'ANY 2012 AL DOLMEN DEL PUIG SES FORQUES (CALONGE, BAIX EMPORDÀ)

Per Xavier Niell Ciurana^(a) i Jordi Revelles López^(b)

^(a)Institut de Recerca Històrica, Universitat de Girona · xavierniellciurana@gmail.com

^(b)Departament de Prehistòria, Universitat Autònoma de Barcelona · jordi.revelles@uab.cat

RESUM:

L'any 2012 la Universitat de Girona va dur a terme una excavació arqueològica al dolmen del Puig ses Forques de Calonge en el marc del projecte de recerca titulat *Els primers sepulcres megalítics del massís de les Gavarres-Ardenya (Baix Empordà, Gironès i la Selva)*. L'objectiu d'aquesta excavació era intentar respondre tota una sèrie d'interrogants que encara restaven oberts respecte a l'arquitectura megalítica, el sistema constructiu, la cronologia, el tipus d'accés a la cambra i l'estructura tumulària d'aquest monument megalític. Els resultats d'aquesta intervenció han estat molt satisfactoris, cosa que ens ha permès realitzar una nova reinterpretació de tot el conjunt i convertir-lo en un dels monuments megalítics més importants del massís de les Gavarres-Ardenya.

PARAULES CLAU:

Calonge, dolmen, sepulcre de corredor, cambra, llosa, corredor d'accés, pedra falca, forat de fonamentació, megalític, neolític, bronze, ceràmica, sílex, pol·len.

ABSTRACT:

*In 2012 the University of Girona conducted an archaeological excavation of the Puig ses Forques dolmen at Calonge, within the framework of the research project entitled *The first megalithic tombs of the Gavarres-Ardenya massif (Baix Empordà, Gironès and la Selva)*. The aim of the excavation was to seek answers to a series of questions concerning megalithic architecture, the method of construction, chronology, means of access to the chamber, and the structure of the megalithic tumulus. The results of this research has been highly satisfactory, and has enabled us to reinterpret the complete precinct and turn it into one of the most important megalithic monuments of the Gavarres-Ardenya massif.*

KEYWORDS:

Calonge, dolmen, tomb, corridor, room, slab, access, corridor, stone wedge, hole, foundations, megalithic, neolithic, bronze, pottery, flint, pollen.

Recepció: 08/02/2016 · Acceptació: 05/05/2016

1. SITUACIÓ I LOCALITZACIÓ

El dolmen del Puig ses Forques es troba situat a la part alta d'un petit turó, en l'actualitat completament envoltat per la urbanització del mateix nom, al barri de Sant Daniel, el qual forma part del terme municipal de Calonge (Baix Empordà). Uns 25 metres més al nord, i just al cim d'aquest mateix turó, s'hi pot trobar el menhir del Puig ses Forques (Fig. 1). El monument es troba situat a uns 60 metres sobre el nivell del mar, i les seves coordenades geogràfiques són les següents: X: 508969 / Y: 4633993 UTM ETRS89.

Al jaciment s'hi pot arribar de diverses maneres. Una de les maneres més fàcils és entrant a Palamós per l'autovia C-31. En la rodona que hi ha just a l'entrada d'aquesta població s'ha d'agafar la primera sortida a la dreta que porta a un conjunt d'urbanitzacions. D'aquesta manera agafarem l'avinguda Verge de Núria, la qual haurèm de seguir durant uns 400 metres fins que arribarem a una primera bifurcació. En aquest punt haurèm de girar a la dreta i agafar l'avinguda Mont-ras durant uns 400 metres fins a arribar a una nova bifurcació. Ara haurèm de girar a l'esquerra i haurèm de seguir uns 100 metres més pel carrer Romaní fins a una nova cruïlla. Girarem de nou a la dreta i agafarem el carrer Menhir, el qual rodeja el turó on se situa el dolmen, i que resta dins una zona verda i sense edificar a la part més alta d'aquesta urbanització.

L'accés al dolmen es pot fer tranquil·lament des de la banda nord-oest del turó per un camí senyalitzat amb un pal indicador. Ens trobarem en primer lloc amb el menhir del Puig ses Forques que està situat just al cim de la muntanya, i uns 25 metres més avall, cap a la banda sud de la muntanya, trobarem finalment el dolmen que ha estat objecte de la nostra intervenció arqueològica.

2. CONTEXT GEOGRÀFIC I GEOLÒGIC

Tot i la proximitat del jaciment a la costa, la qual es troba situada a poc més d'un quilòmetre de distància en línia recta, el seu entorn geogràfic immediat està format per tota una sèrie de petits turons granítics, arrodonits i de poca altura, paral·lels a la línia de la costa, i que en realitat corresponen als primers contraforts del massís de les Gavarres. Al mateix temps el monument queda emplaçat entre la riera del Belitrà a l'est i la riera de les Basses a l'oest, les quals

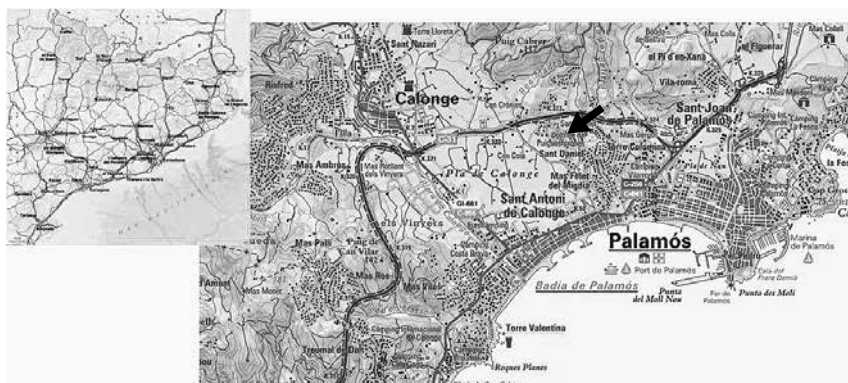

Fig. 1. Situació del dolmen del Puig ses Forques (Calonge, Baix Empordà). Font: Institut Cartogràfic de Catalunya.

formen part d'una xarxa de torrents i rieres de règim estacional i mediterrani que arriben directament al mar.

Una mica més al nord ja hi trobem les primeres muntanyes del massís de les Gavarres, les quals presenten un substrat geològic bàsicament esquistós o pissarrós, i amb uns vessants molt més pronunciats, a causa del fort ascens altitudinal de la serralada litoral catalana respecte a la zona de costa. En ella hi trobem muntanyes que oscil·len entre els 100 i els 350 metres d'altitud (Puig Macaia, Puig Cabrer, Puig de Can Redó, Puig Cargol...) les quals formen tota una sèrie de valls interiors, petites, profundes i estretes. Aquestes es troben situades de manera esglaonada en petits replans, en vessants de la muntanya i en zones aplanades per l'erosió; i per on discorren les rieres i els torrents que drenen les aigües del massís.

Al mateix temps a l'oest del monument s'estén la plana de Calonge. Es tracta d'una zona planera molt extensa i fèrtil, on hi circula el curs baix de la riera de Calonge i on també hi podem trobar la vila de Calonge.

Actualment l'entorn immediat del jaciment es troba envoltat per la urbanització del Puig ses Forques, que va ser construïda a mitjans del segle XX. Tot i això el dolmen i el menhir es troben dins una zona verda coberta per un bosc jove d'alzines sureres i pins, acompanyada per un sotabosc de brucs, arítjols, estepes negres i gatoses. Ara bé, val la pena recordar que a principis del segle XX el turó on se situa el dolmen -que també era una zona boscosa- estava

completament envoltada de camps de conreus i zones de vinyes que actualment han desaparegut.

Des d'un punt de vista geològic, el sector on es localitza el jaciment està format per un subsòl constituït majoritàriament per granits porífics de color gris, que estan formats per fenocristalls de quars del mateix color, translúcids, lluent i que es veuen a simple vista, els quals sobresurten del terreny formant petits afloraments rocosos (Pallí & Roqué, 1994). En tota la façana costanera de Calonge i molt especialment en altres punts del terme municipal (Muntanya de Can Mont, Muntanyes de Ruàs, Muntanya de la Creu...) els granits solen presentar unes formes d'erosió molt importants i destacables, cosa que ha donat lloc a tota una sèrie de punts molt interessants des del punt de vista geològic i paisatgístic.

En les parts més altes d'aquestes muntanyes, a causa de la fracturació del substrat rocós i molt especialment a causa de la seva exposició a la meteorització, s'han format tota una sèrie de castells o torres de roques de granit de grans dimensions. D'elles s'han després al llarg del temps diversos blocs o fragments de roca més petits, que han rodolat muntanya avall i que han quedat en molts casos amuntegats entre si formant petites cavitats naturals en el seu interior. Moltes foren aprofitades per l'home prehistòric com a cementiri o lloc d'enterrament durant el neolític final, el calcolític i l'edat del bronze.

Aquest seria el cas per exemple de la vintena de cavitats sepulcral que va localitzar, excavar i estudiar, l'historiador i arqueòleg calongí Pere Caner i els seus col·laboradors entre els anys cinquanta i setanta a les muntanyes de Ruàs, Can Mont i de la Creu (Cova del Pi, Cova des cap de Gos, Cova de l'Abella, Cova de l'Ullastre, Cova del Xuclamel, Cova del Migdia, Cova de Roca Negra, Cova des Gat Vaire, Cova des Gamarús, Cova de sa Guilla, Cova de l'Esquerda, Cova d'en Rino, Cova d'en Sardineta, Cova d'en Savalls, Cova Bona, Cova del Mas Rosselló o Menut Rubau, Cova de l'Avellana, Cova des Cas Toi...) i que es troben situades totes elles a uns 5-6 km a l'oest del jaciment; la Cova del Ronquillo, que està situada al cim del Puig Palet (3 km al sud-oest del jaciment), i molt especialment l'abric sepulcral anomenat la Barraca de n'Oller situada a solament uns 200 metres a l'est del nostre dolmen, i dins de la mateixa urbanització del Puig ses Forques, però en una cota una mica més baixa (Caner, 1949, 1957, 1960-1961 i 1983; Toledo & Agustí, 1987).

3. HISTÒRIA DE LES INVESTIGACIONS

La història i la bibliografia referent a l'estudi d'aquest monument megalític és molt extensa. Per aquest motiu en aquest apartat nosaltres solament ens centrarem en aquelles obres o investigacions més rellevants i importants que ens permetran veure d'una banda com ha canviat la morfologia i l'estat de conservació d'aquest monument megalític al llarg del temps, i de l'altra com han evolucionat les teories o les hipòtesis que s'han plantejat al respecte.

El dolmen i el menhir del Puig ses Forques van ser donats a conèixer per primera vegada per Manuel Cazorro Ruiz en la seva obra titulada *Los monumentos megalíticos de la provincia de Gerona* i que va ser publicada l'any 1912. Cazorro va saber de la seva existència gracies a les dades aportades pel seu amic, el Sr. Bofill de Palafrugell, el qual s'ha de considerar com el veritable descobridor del monument. Tot i això és molt possible que aquest ja fos conegut per molta gent de la contrada, tot i que molts d'ells segurament no li donaven cap mena d'importància històrica i arqueològica. Cazorro el situà erròniament dins el municipi de Palamós. En aquest escrit hi apareixia una bona descripció del monument, acompanyada d'una primera planta (no gaire acurada) i de dues bones fotografies.

El dolmen estava format en aquell moment per una cambra composta per cinc lloses de granit dretes i dues més de caigudes. Segons aquest autor aquestes lloses mesuraven de mitjana 1,5 metres d'alt per un metre d'amplada i uns 40-50 cm de gruix. Les dues lloses situades al costat nord-oest de la cambra formaven segons ell la capçalera del dolmen. S'adonà que la llosa del angle nord-est (la llosa que nosaltres anomenem A) presentava una forma dièdrica i que era completament diferent a la resta de lloses de la cambra. En el costat oest de la cambra hi havia dues lloses dretes més i una de caiguda. I a prop d'aquest conjunt hi havia una altra llosa caiguda que mesurava 1,50 metres de llargada per 0,80 metres d'amplada i 0,30 metres de gruix, i que ell va interpretar com una llosa de la coberta (Fig. 2A).

Per Cazorro aquest dolmen era més aviat de tipus galeria coberta i mesurava uns 3 metres de llargada per 2 metres d'amplada, i la seva entrada estava orientada cap al quadrant sud-est. En aquell moment ja no es conservava cap resta visible ni del seu corredor d'accés, ni del seu túmul, ni del seu cromlec (com el de Romanyà o el del Mas Bousarenys) que ell suposava que devia envoltar tot el monument. Ell no hi va realitzar cap mena d'excavació arqueològica.

Pel que fa al menhir del Puig ses Forques, que també descrigué per primera vegada, aquest estava caigut a unes 50 passes al oest del dolmen. Era un monòlit de granit que mesurava 2,20 metres de llargada, per 0,94 metres d'amplada i 0,56 metres de gruix; i presentava una escotadura just en la punta o part superior.

Pere Bosch Gimpera va reproduir el ja publicat per Manuel Cazorro en la seva obra titulada *Prehistòria catalana* i que va ser publicada l'any 1919. Tot i això ell el classificà dins el grup de les cistes trapezoïdals i el situà en l'edat del bronze.

La següent referència que tenim sobre aquest dolmen correspon a una petita ressenya publicada en el *Diario de Gerona* en l'apartat "Avisos y Noticias" del dia 11 de febrer de 1919, en el qual s'informa que dos membres de l'Institut d'Estudis Catalans, Maties Pallarés i Josep Colomines, havien arribat a Palamós amb l'objectiu d'excavar aquest dolmen els dies següents. Més informació tenim en una altra petita notícia publicada en la secció "Crònica Local" de la Revista *Marinada* de Palamós de l'1 de març de 1919, i on se'ns explica que pocs dies després de la seva arribada a Palamós aquests dos investigadors van començar les excavacions al dolmen del Puig ses Forques gracies a les facilitats donades pel propietari del terreny (Fermí Vilar). Durant els seus treballs d'excavació hi van trobar engrunes d'ossos, fragments de terrissa i una punta de sílex. En aquesta notícia també es diu que a banda d'excavar el dolmen, també van fer la seva planta i diverses fotografies de tot el procés.

També aprofitaren la seva estada a Palamós per visitar, excavar i estudiar el dolmen del Montagut (que havia estat descobert uns anys abans per Lluís Barceló i Bou), i dos dòlmens més de Fitor, el de Serra Mitjana i el de la Vinya Gran. El problema va ser que en aquests dos últims no s'hi va trobar gaire res d'interès ja que aquests havien estat excavats i remoguts d'antic.

Els resultats d'aquesta primera excavació foren publicats l'any 1923 en el volum 1915-1920 de l'Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans sota el títol "Els sepulcres megalítics del Baix Empordà".¹ Gràcies a aquesta publicació sabem que el dolmen estava format en aquell moment per cinc lloses dretes i dues més de caigudes, aquestes últimes situades a pocs metres del monument. Les dues

1. En aquesta obra les plantes dels dòlmens de Montagut i el de Serra Mitjana (Fitor) estan intercanviades. Aquest error es repetirà en les publicacions posteriors (Pericot, 1925 i 1950, entre d'altres) i no serà esmenat fins a la publicació del *II Corpus de Sepulcros Megalíticos de las Gabarras* per Lluís Esteva Cruañas l'any 1965.

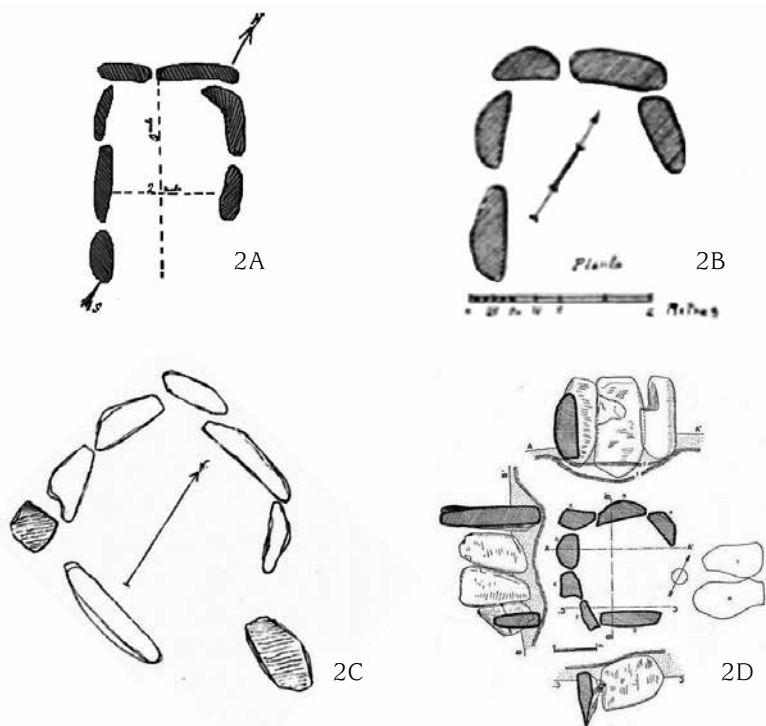

Fig. 2. Planimetries del dolmen del Puig ses Forques: A) Manuel Cazorro (1912), B) Maties Pallarés (1923), C) Miquel Oliva (1945-1946) i D) Lluís Esteve Cruañas (1958 i 1964).

lloses del costat nord-oest de la cambra foren identificades també per Maties Pallarés i Josep Colomines com les restes de les lloses que formen la capçalera. La llosa més gran mesurava 1,80 m d'alt per 1,08 m d'ample i 0,35 m de gruix. L'altra més petita feia 1,65 m d'alt, 0,75 m d'ample i 0,40 de gruix.

En el seu costat esquerre (a l'oest) hi havia dues lloses dretes més. La més pròxima a la capçalera mesurava 1,45 m d'alçària per 0,85 m d'amplada i 0,35 m de gruix. La seguia una altra que mesurava 1,50 m d'alçària per 0,90 m d'amplada per 0,40 m de gruix. Al costat dret (costat nord-est) solament hi havia una llosa dreta, tocant a la capçalera. Mesurava 1,70 m d'alçària per 0,90 m d'amplada per 0,30 m de gruix. Per tant la seva entrada estava situada en el costat sud-est. No es conservava cap llosa de coberta ni del seu corredor d'accés, i tampoc hi havia gaires restes visibles del seu túmul al voltant de la cambra (Fig. 2B).

Els seus treballs d'excavació consistiren en la realització d'un tall o d'una cata de prospecció a l'entrada del sepulcre que donà terra vegetal a la part més alta i gresa compacta i no remoguda a la part més baixa. A continuació procediren a l'excavació de l'interior de la cambra. Aquesta presentava un gruix de terra d'1,35 metres de potència, molt remoguda i sense cap mena d'estratigrafia. En el seu interior, i sense cap mena d'ordre, s'hi van trobar nombrosos còdols o rierencs, algun fragment d'os humà i petits trossos de ceràmica. De tots ells destaca la troballa d'una nansa amb apèndix de botó. Dins de la cambra també hi van trobar completament enterada una pedra de granit que mesurava 1,68 metres de llargada per 1,10 metres d'amplada i 0,35 metres de gruix, i que ells van pensar que tal vegada provenia d'un dels seus dos costats. Garbellada tota la terra de l'interior de la cambra, solament hi van trobar alguns bocins de ceràmica, fragments d'ossos humans i un tros de fulla de ganivet de sílex de color negrós- cendrós. Tots aquests materials foren dipositats al Museu Arqueològic de Barcelona.

El mateix any 1923 Pere Bosch Gimpera i Lluís Pericot el classificaren com un tipus intermedi entre les galeries cobertes i les cistes, o sigui, com una galeria coberta escurçada, en la seva obra titulada *Consideracions generals sobre els megàlits catalans*.

L'any 1925 Lluís Pericot Garcia torna a parlar d'aquest dolmen en la seva tesi doctoral titulada *La civilización megalítica catalana y la cultura pirenaica* classificant-lo dins el grup de les cistes.

Uns anys més tard d'aquesta primera excavació, Lluís Barceló Bou, historiador local i conservador del "*Cau de la Costa Brava*", va visitar el monument després d'unes fortes pluges. En les terres remogudes d'aquesta primera excavació localitzà una petita pedra de pissarra de forma ametllada amb un petit orifici en un dels extrems i que va ser interpretada com una peça o dena de collaret. També hi va localitzar una dotzena de fragments de ceràmica a mà informes, dos ossos inclassificables i una peça de collaret de vidre d'època romana. Totes aquestes troballes foren recollides en un article titulat "El dolmen del Puig ses Forques" que va sortir publicat en la revista local *Terra Nostra* l'any 1935.

L'any 1945-46 Miquel Oliva i Prat publicà en el volum VII-VIII de la revista *Ampurias* l'estudi que ell mateix havia realitzat de la peça de collaret de pissarra que havia trobat Lluís Barceló i Bou uns anys abans. En aquest mateix article també realitzava una nova descripció d'aquest monument megalític, al mateix temps que publicava

una nova planta (molt més acurada que no pas les anteriors) que havia estat realitzada per Francesc Riuró a finals de 1944 i una fotografia molt bona de tot el conjunt.² (Fig. 2C).

Miquel Oliva fou un dels primers investigadors a considerar que les restes d'aquest dolmen podien pertànyer a un sepulcre de corredor curt per la morfologia de la cambra i les enormes dimensions de les lloses. Tot i això encara el continuava situant en l'edat del bronze. També va ser un dels primers investigadors a descriure i estudiar d'una forma molt més detallada el menhir que es trobava caigut en les proximitats del monument. Segons ell aquest era de granit, mesurava 2,30 m de llargada per 1,13 d'amplada i 0,66 de gruix, i presentava una gran escotadura en un dels extrems. També hi observà per primera vegada l'existència d'onze cassoles artificials en una de les seves cares.

L'any 1950 Lluís Pericot Garcia en tornà a parlar en la reedició de la seva tesi doctoral titulada *Los sepulcros megalíticos catalanes y la cultura pirenaica* i ara el classificà en el grup de les cistes semitancades o tancades.

Pere Caner i Estrany el torna a citar en un article titulat "Nuevos hallazgos arqueológicos calongenses" i que va ser publicat en l'onzè volum respectivament dels Annals d'Estudis Gironins (1956-57). En ell es comentava la troballa de diversos fragments de sílex trobats l'any 1953 i l'any 1957 i que foren guardats per Lluís Esteva Cruañas.

El 23 de març de 1958 l'investigador guixolenc Lluís Esteva Cruañas i amb l'ajuda d'un nodrit grup de col·laboradors de Calonge i de pobles del voltant³ van aixecar i restaurar el mateix menhir que es trobava caigut fins aquell moment a pocs metres del dolmen. Aquest menhir, que era de granit i que inicialment mesurava 2,40 m de llargada per 1,05 d'amplada i 0,60 metres de gruix, fou arrossegat uns metres fins a la part més alta del turó, on fou col·locat a l'interior d'un forat que ja existia en el subsòl -s'ignorava si era el forat d'implantació original-, i va ser enterrat uns 30 cm gracies a la

2. Totes aquestes dades s'havien obtingut durant una visita efectuada en aquest dolmen durant el mes de novembre de l'any 1944. Hi va participar, a banda dels dos investigadors anteriorment esmentats, Lluís Pericot, Antoni Plaja, Benet Morera, Josep Parals i el senyor Ribera.

3. En aquests treballs de restauració també hi va participar Francesc Castelló, Ricard Pla, Joan Auladell, Bartomeu Auladell, Pere Caner, Josep Cargol, Josep Gendrau i Domènec Ribot.

fixació de diverses pedres i una capa de ciment. En el seu extrem superior presentava una clara escotadura artificial, i tenia gravades 19 cassoletes artificials, 18 d'elles a la cara que mira cap al nord-oest i una a la cara que mira al sud-est.

Tots aquests treballs de restauració foren recollits en diversos articles titulats “Reposició del menhir del Puig ses Forques, en el término municipal de Calonge” i que van ser publicats en la revista *Àncora* de Sant Feliu i en la *Revista de Girona* l'any 1958, i en la revista *Proa* de Palamós l'any 1959.

El mes d'abril de l'any 1958, Joan Juncà, anomenat popularment *l'Avi*, va tornar a parlar sobre aquest dolmen en un article titulat “Puig ses Forques” i que va ser publicat en la revista local *Proa* de Palamós. En ell comentava que la llosa lateral del costat de llevant de la cambra (A) es trobava caiguda a causa que la cambra no havia estat reomplerta amb terra després de l'excavació de l'any 1919, i que hi havia el perill que tot el dolmen s'enfonsés. També donava la notícia que el dolmen havia estat excavat per un jove alemany durant la Primera Guerra Mundial.⁴

Uns mesos més tard de la restauració del menhir del Puig ses Forques, Lluís Esteva Cruañas va dur a terme finalment un estudi molt més detallat, acurat i complet del dolmen. Aquests treballs van tenir dues parts fonamentals: la primera va ser l'excavació i el garbellament de les terres ja remogudes pels antics excavadors, i la segona, la restauració i consolidació del dolmen. Els resultats d'aquests treballs foren publicats en l'obra titulada *Prehistoria de la comarca guixolense II*, publicada en el dotzè volum dels annals de l'Institut d'Estudis Gironins de l'any 1958.

Gràcies al buidatge de la terra que reomplia la cambra, va ser el primer investigador que s'adonà que totes les lloses que formaven la cambra (almenys les de dimensions més grans) descansaven a l'interior de rases o forats de fonamentació excavats en la roca

4. Aquesta notícia feia referència sens dubte a Alfred Klaebisch Camann (Hamburg, 1890-Barcelona, 1978) el qual durant els anys de la Primera Guerra Mundial es dedicà a excavar i furgar sense cap mena de control i mirament diversos jaciments i monuments megalítics de la vall d'Aro i zones properes. Entre aquests jaciments cal destacar els treballs efectuats en el dolmen del Mas Bousarenys, cova d'en Riera, poblat ibèric de Plana Basarda, cova dels Lladres, cova del Llop... Totes aquestes actuacions generaren tota una sèrie de controvèrsies entre aquest home i els arqueòlegs i els investigadors de l'època. Sobre aquesta possible excavació al dolmen del Puig ses Forques el problema és que no en tenim més informació. Per aquest motiu aquesta notícia s'ha de considerar dubtosa.

mare. Al mateix temps, les tasques de garbellament de les terres remogudes pels antics excavadors van permetre recuperar diversos materials arqueològics. Destacava la troballa de diversos fragments de ceràmica feta a mà, majoritàriament informes, tot i que també n'hi havia alguns amb forma, com ara un fragment de vas campaniforme amb decoració puntejada, fragments de diversos vasos, urnes i plats hallstàtics amb decoració acanalada, i fins i tot alguns fragments de ceràmica d'època romana.

També s'hi va recuperar un sílex de color gris, dos esquerdisos atípics, quatre denes o peces de collaret d'esteatita, diversos fragments d'ossos humans (la majoria dels quals de petites dimensions, molt erosionats i de difícil classificació), i una canina possiblement de llop. Tots aquests materials arqueològics foren dipositats al Museu Arqueològic de Sant Feliu de Guíxols.

Gràcies a la troballa d'aquest fragment de vas campaniforme amb decoració puntejada Lluís Esteva Cruañas fou el primer investigador a afirmar que la cronologia d'aquest dolmen havia de ser molt més antiga del que s'havia publicat fins aquell moment, ja que com a mínim es remuntava al 2300 aC seguint la cronologia publicada en aquell moment pel Dr. Pericot. La troballa de la nansa amb apèndix de botó i de diversos fragments de ceràmica i urnes hallstàtiques demostraven el manteniment d'aquest espai sepulcral ben bé fins a finals de l'edat del bronze.

Després d'estudiar amb detall les plantes i les fotografies publicades per Cazorro (1912), Pallarés (1923) i Oliva (1945-46) va dur a terme la restauració d'aquest monument megalític. Aquesta va començar el mes de setembre del mateix any amb l'ajuda d'un gran nombre de col·laboradors.⁵ De les set lloses de la cambra que es conservaven en aquell moment solament quatre (B, C, D i E) estaven col·locades en la seva posició original i sortien representades en les tres plantes anteriorment esmentades. La llosa G en canvi, que estava col·locada en el costat esquerre de la cambra, no apareixia dibuixada en les dues primeres plantes (Cazorro i Pallarés) però sí en la tercera (Oliva) (figures 2, 3 i 4). Aquest era un fet molt estrany. Lluís Esteva va considerar que a causa de les reduïdes dimensions -era molt més baixa que la resta de lloses de la cambra- no l'havi-

5. Entre d'altres hi va participar Ricard Pla, Lluís Fernández, Esteve Boada, Francesc Callicó, Francesc Esteva de Sant Feliu de Guíxols i Pere Caner, Josep Cargol, Joan Cama i Martí Serra de Calonge.

en considerat important i per aquest motiu no l'havien dibuixat ni estudiat.

Les dues lloses restants (A i F) es trobaven caigudes en aquell moment ja que la cambra no havia estat reomplerta amb terra després de la última excavació de l'any 1919. La llosa A havia caigut cap a l'interior de la cambra i la llosa F ho havia fet cap a l'exterior, sobre el túmul. La primera llosa (A) fou aixecada de nou i col·locada dins de la seva pròpia empremta que encara es conservava en el subsòl, i es va deixar en la mateixa altura i posició que sortia representada en les fotografies antigues. Posteriorment es va procedir a la restauració de la llosa F. Aquesta llosa simplement fou col·locada entre la llosa E i G de la cambra seguint l'única indicació que se'n tenia en la planta publicada per Manuel Cazorro l'any 1912. Per tant la seva posició actual és dubtosa. Per tal d'assegurar la estabilitat de totes les lloses de la cambra es practicà una petita rasa als seus peus que fou reomplerta amb diverses pedres i una petita capa de ciment.

Gràcies a aquesta restauració el dolmen passava a estar format en aquell moment per set lloses dretes (A, B, C, D, E, F i G) i dues més de caigudes (H i I) que estaven situades a pocs metres del monument. Una davant de la cambra (H) i una altra sobre el túmul (I) (Fig. 2D).

Segons ell, les lloses B i C del costat nord-oest de la cambra (les més altes i més grans de totes) eren les que feien la funció de capçalera. Per ell en el costat esquerre de la cambra (oest) hi havia tres lloses més (D, E i F -tot i que aquesta última havia estat restaurada i com hem vist la seva posició era una mica dubtosa-), en el costat dret (nord-est o est) hi havia una llosa més (A) i en el costat sud hi havia la llosa G, que era molt més baixa que la resta de lloses de la cambra.⁶

En l'espai obert i sense lloses que hi havia en el costat est de la cambra ell va proposar la hipòtesi que en el passat aquest costat també estava completament tancat. Per ell en aquest punt hi anaven col·locades de forma vertical les lloses H i I, que es trobaven caigudes al voltant de la cambra. En el subsòl hi va trobar un forat de fonamentació i un rebaix excavat en la roca mare que segons ell així ho indicaven.

6. En realitat hi havia una diferència d'un metre d'alçària entre aquesta llosa G i les lloses que suposadament formaven la capçalera (B i C).

Per aquest motiu, no és gens estrany que ell proposés la hipòtesi que l'entrada d'aquest dolmen es devia efectuar des del costat sud, aprofitant l'espai existent entre la llosa G de la cambra i la llosa de coberta (no conservada), la qual que devia descansar sobre la resta de lloses de la cambra. Segons ell es tractava d'un dolmen de finestra molt semblant als que hi havia a la comarca del Solsonès.

Per últim aquest mateix investigador ja apuntava que no es conservaven gaires restes visibles del túmul de tendència circular que en el passat devia envoltar i cobrir tot el monument, i que tampoc es conservava cap resta del cromlec.

L'any 1964, Lluís Esteva Cruañas va tornar a publicar de forma molt més resumida els resultats del seu estudi en la seva obra titulada *Corpus de sepulcros megalíticos de las Gabarras I*. En ella classificà el monument com un sepulcre de cambra poligonal i sense corredor, però continuava mantenint la idea que la entrada de la cambra es devia efectuar pel quadrant sud, aprofitant l'espai existent entre la llosa G de la cambra i la llosa de la coberta. Hi publicà també una bona descripció de tots els materials arqueològics recuperats al llarg de les diverses campanyes d'excavació i unes bones planimetries de tot el conjunt.

Lluís Esteva Cruañas en l'obra titulada *Técnica megalítica gerundense, Arquitectura megalítica y ciclopea catalano-balear* i publicada l'any 1965 tornà a classificar el dolmen com un dolmen de finestra.

L'any 1977 Lluís Esteva Cruañas publicà la troballa de nous materials arqueològics recuperats en aquest monument megalític en un article publicat a la revista *Cypsela*. En concret descrivia la troballa d'una dena o peça de collaret d'esteatita, una ascla de sílex retocada, un nucli de sílex, una ascla de quars, un fragment de cristall de roca i tres cubs de pirita. Tots aquests materials van ser dipositats al Museu Arqueològic de Sant Feliu de Guíxols.

Una de les aportacions més importants que es van dur a terme en l'estudi d'aquest dolmen va venir de la mà de Miquel Cura i Josep Castells, els quals el classificaren per primera vegada com un sepulcre de corredor amb cambra poligonal en la seva obra *Evolución et typologie des mégalithes de Catalogne* l'any 1977.

L'any 1984 Josep Tarrús, Josep Castells, Júlia Chinchilla i Rosó Vilardell classificaren aquest dolmen com una cambra simple sub-circular en un article titulat "El fenómeno megalítico en el Pirineo Oriental de Catalunya".

El 1987 Enriqueta Pons el va tornar a estudiar en un article publicat en la *Revista de Girona* (“Presencia megalítica a les Gavarres”). En ell el classificà dins del grup de les cambres simples subcirculars i el situà cronològicament entre el calcolític i el bronze antic (2100-1500 aC).

Josep Tarrús, Joan Badia, Benjamí Bofarull, Enric Carreras i Miquel Dídac Piñero, tots ells membres del GESEART (Grup Empordanès de Salvaguarda i Estudi de l'Arquitectura Rural i Tradicional) realitzaren un minuciós estudi d'aquest monument megalític en el seu llibre *Dòlmens i menhirs. 48 monuments megalítics del massís de les Gavarres i Ardenya. Baix Empordà, Gironès i la Selva*, de l'any 1990. Aquests investigadors identificaren aquest megàlit com les restes d'un sepulcre de corredor amb cambra subcircular que estava orientat cap al quadrant sud-est; cosa que el convertia en un dels sepulcres megalítics més antics del massís de les Gavarres i de tot el Baix Empordà.

El monument feia 1,70 metres de llargada per 2 metres d'amplada i 1,80 metres d'alçària màxima. Estava format per set suports de granit drets (A, B, C, D, E, F i G) i dos més de caiguts (H i I), un situat just al davant de la cambra (H) i l'altre sobre el túmul (I). Del seu estudi es desprèn que aquests investigadors consideraven que la capçalera estava situada en el costat oest de la cambra, i que en concret estava formada per les lloses D i E. La llosa F situada just al seu costat era dubtosa perquè havia estat restaurada per Lluís Esteve Cruañas l'any 1958.

En el costat esquerre de la cambra (quadrant sud) hi havia una única llosa (G) que segons aquests autors també era dubtosa. En el costat dret (quadrant nord) hi havia tres lloses més A, B i C que estaven col·locades en la posició original, tot i que la llosa A també havia estat restaurada per Lluís Esteve. D'aquesta manera tant la cambra com el seu corredor d'accés (del qual no es conserva cap resta visible) s'obriria cap al quadrant sud-est ($140^{\circ} \pm 5^{\circ}$). Del túmul de tendència circular que devia envoltar i cobrir el monument en quedaven algunes restes visibles en el costat nord.

L'any 1995 Carles Roqué, Lluís Pallí, Josep Tarrús i Enric Carreras realitzaren una petita referència de les dues cassoles possiblement naturals que existien sobre la llosa H de la cambra que estava caiguda. En aquesta mateixa publicació de l'Institut d'Estudis del

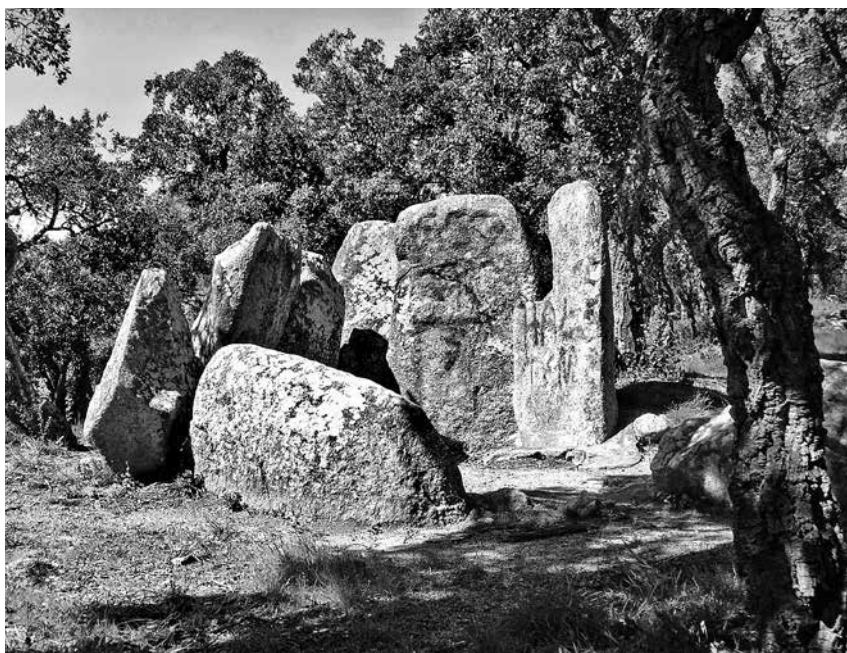

Fig. 3. Vista del dolmen del Puig ses Forques moments abans de començar la intervenció arqueològica de l'any 2012.

Baix Empordà també parlaren de les 19 cassoles artificials que hi havia en el menhir del Puig ses Forques i que es troba situat uns 25 metres al nord d'aquest megàlit.

L'any 2008 Joan Molla i Esther Loaisa publicaren un interessant treball en el número 27 dels *Estudis del Baix Empordà* sobre els treballs de restauració del dolmen i menhir del Puig ses Forques que va dur a terme Lluís Esteva Cruañas i els seus col·laboradors l'any 1958 per tal de commemorar els seus 50 anys.

4. DESCRIPCIÓ ACTUAL DEL MONUMENT

Tipus de jaciment: Sepulcre de corredor amb cambra subcircular (Fig. 3).

Tècnica constructiva: Bastit en un suau pendent (N-S), per la qual cosa està una mica atrinxerat pel costat nord.

Classe de roca: Granit.

Orientació: Sud-est ($140^{\circ} \pm 5^{\circ}$).

La cambra: Presenta una cambra de tendència subcircular, formada actualment per set suports laterals drets (A, B, C, D, E, F i G) i dues lloses més caigudes al seu voltant, una davant de la cambra (H), i una altra ajaguda al peu del túmul (I) en el costat sud, les quals també en formarien part.

L'entrada de la cambra: De parets en tascó. El problema és que solament es conserva el muntant de la banda dreta (llosa A). No hi ha restes de cap llosa porta.

Dimensions internes de la cambra:

Longitud:	2,20 m
Amplada:	2,10 m
Alçària:	1,80 m

La capçalera: És doble (lloses D-E). Totes dues queden externes pels dos costats. Presenten una morfologia bastant rectangular i estan ben implantades, a excepció de la llosa E, que està una mica inclinada cap a l'interior de la cambra. Tenen la cara interna completament desbastada, amb l'extrem superior i els caires repicats.

Els suports de la cambra: Tots els suports de la cambra presenten també una morfologia rectangular. L'excepció és la llosa A, que presenta una morfologia bàsicament prismàtica i està molt ben treballada per tots els costats. La llosa F al seu torn es troba trencada per l'extrem superior.

Totes es troben col·locades en posició vertical, essent les més altes de totes les tres lloses del costat dret de la cambra (A, B i C). La llosa C, situada en l'angle nord-oest de la cambra, es troba una mica inclinada cap a l'exterior. L'excepció és la llosa G, que és la més baixa de totes, ja que sembla que està col·locada de forma horitzontal.

Al mateix temps també val la pena remarcar que tant la llosa A com la F van ser restaurades i recol·locades suposadament al lloc original per Lluís Esteva Cruañas als anys 50, ja que fins aquell moment es trobaven caigudes.

Totes presenten la seva cara interna completament treballada o desbastada amb els caires i els seus extrems superiors repicats per tal d'assentar-hi molt millor la llosa o lloses de coberta.

Dimensions de les lloses de la cambra:

	Llargada	Amplada	Gruix
Llosa A	168 cm	90 cm	30 cm
Llosa B	180 cm	110 cm	30 cm
Llosa C	165 cm	85 cm	46 cm
Llosa D	140 cm	75 cm	40 cm
Llosa E	145 cm	100 cm	37 cm
Llosa F	105 cm	85 cm	40 cm
Llosa G	145 cm	80 cm	30 cm
Llosa H (*)	155 cm	85 cm	70 cm
Llosa I (*)	145 cm	90 cm	20 cm

(*) Lloses que actualment estan tombades o caigudes.

La coberta: No s'ha conservat. No sabem si es devia tractar d'una única llosa o si per contra n'hi havia diverses.

Tipus d'accés a la cambra: Tampoc es conserva. Es devia tractar d'un corredor curt fet de lloses de pedra (2 o 3 per banda) o bé per murs de pedra seca, perpendicular a l'eix central de la cambra. Pel que fa a la situació o posició respecte a la cambra hi ha hagut una certa controvèrsia entre diversos investigadors al llarg del temps:

Per l'investigador guixolenc Lluís Esteva Cruañas aquest dolmen era un dolmen de finestra. Per aquest motiu ell considerava que la seva entrada es trobava situada en el costat sud, en l'espai comprès entre la llosa G de la cambra -molt més baixa que la resta- i la llosa de la coberta que no s'ha conservat (Esteva, 1958, 1964).

En canvi, pels investigadors més moderns (GESEART) aquest monument megalític era en realitat un sepulcre de corredor amb cambra subcircular, i la seva entrada i corredor d'accés estava orientat cap al quadrant sud-est, en l'espai buit de lloses que hi havia entre les lloses A i G de la cambra, tal com sol ser habitual en aquests tipus de monuments megalítics (Tarrús et al, 1990).

El túmul: No se'n conserven gaires restes visibles. Aquest devia ser de tendència circular, i devia estar format per un reompliment de pedres i terra. Se'n veuen alguns senyals visibles especialment en el costat nord i nord-oest de la cambra. No s'observa a simple vista cap mena de límit clar (anell de contenció extern o cromlec) en la vora o límit exterior.

Cronologia: Pel tipus de monument -sepulcre de corredor amb cambra subcircular- es pot deduir que la seva construcció es degué efectuar cap a finals del IV mil·lenni aC (3400-3000 aC).

5. INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA

La nostra excavació arqueològica es va dur a terme durant el mes d'octubre i novembre de l'any 2012. En concret vam treballar els dies 8, 9, 10, 15, 17, 18, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29 i 30 d'octubre; i els dies 3, 5, 7, 9, 12, 13, 15, 16, 17, 21 i 22 de novembre. Aquesta excavació va ser possible gracies al treball realitzat per un petit grup d'amics i col·laboradors format per Neus Coromina, Cristina Bisbal, Isaac Rufi, Pau Turón, Anaïs Borràs, Gisela Buixeda, Andreu Torres i Àloe Masdeu. La intervenció va tenir també el suport econòmic d'una subvenció atorgada pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, i d'una petita ajuda de l'Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona.

Al mateix temps també volia aprofitar aquesta ocasió per donar les gràcies a la Sra. Susana Manzano, arqueòloga territorial, i al Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya per haver-me concedit el permís d'excavació, a l'Ajuntament de Calonge i molt especialment al seu alcalde, el Sr. Jordi Soler Casals, ja que com a propietari dels terrenys on se situa el dolmen ens va donar totes les facilitats del món per poder dur a terme aquesta intervenció arqueològica; i a la Brigada Municipal de Calonge i en especial al seu capatàs, el Sr. Baldiri, ja que sempre que els vam necessitar de seguida ens van venir a ajudar.

5.1. TREBALLS REALITZATS I OBJECTIUS

Durant la nostra intervenció arqueològica es realitzà l'obertura i posterior excavació de vuit sondatges arqueològics diferents, situats cadascun en diversos punts d'aquest monument megalític que presentaven un gran interès i una gran expectativa arqueològica (Fig. 4).

La seva excavació es va plantejar amb l'objectiu d'intentar resoldre tota una sèrie de qüestions i interrogants referents a la seva tipologia megalítica, al seu sistema constructiu, al tipus d'accés a la cambra, a la seva estructura tumulària i a la seva cronologia.

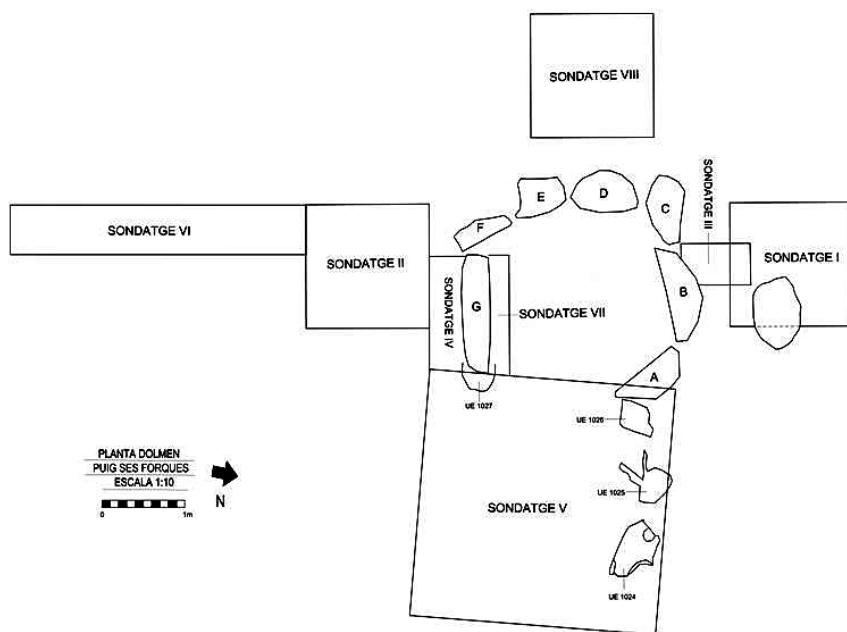

Fig. 4. Planta general del dolmen del Puig ses Forques amb la situació dels sondatges excavats durant aquesta intervenció.

Com hem comentat abans, existia una certa problemàtica entre els investigadors pel que fa a la tipologia megalítica d'aquest monument, ja que cadascun d'aquests investigadors l'havia classificat de diverses maneres: Cazurro (galeria coberta), Bosch-Gimpera (cista trapezoïdal), Bosch-Gimpera i Lluís Pericot (tipus intermedi entre les galeries cobertes i les cistes), Lluís Pericot (cistes), Miquel Oliva (sepulcre de corredor curt), Lluís Pericot (cistes tancades o semi-tancades), Lluís Esteva (dolmen de finestra o sepulcre de cambra poligonal sense corredor), Miquel Cura i Joan Castell (sepulcre de corredor amb cambra poligonal), Josep Tarrús et al. (sepulcre de corredor amb cambra subcircular), etc. Amb l'estudi detallat de la seva cambra, i en especial de la disposició de les lloses, volíem determinar la seva tipologia i posar fi a aquesta problemàtica.

Quatre dels sondatges que vam excavar (sondatges I, II, VI i VIII) van ser situats sobre el túmul. Un en el costat nord (sondatge I), dos en el costat sud (sondatges II i VI) i un més en el costat oest (sondatge VIII). Tot i que a simple vista s'observava molt bé la seva morfologia circular, feia la sensació que aquest estava molt erosio-

nat. La part millor conservada es trobava situada en el costat nord i nord-oest de la cambra. Amb l'excavació d'aquests sondatges el que volíem fer era conèixer de primera mà la seva morfologia, composició interna, dimensions i límits.

L'excavació dels sondatges II i V es va plantejar amb l'únic objectiu d'intentar localitzar i posteriorment documentar alguna mena de resta de l'antic corredor d'accés d'aquest dolmen, i del qual no es conservava cap resta visible fins aquest moment. Al mateix temps, i com hem comentat abans, existia una certa controvèrsia entre els investigadors pel que fa a la seva situació o posició respecte a la cambra (Esteva, 1958 i 1964 i Tarrús et al., 1990). Si en trobàvem alguna resta el que preteníem era poder saber quina era la morfologia, composició (murs de pedra seca o lloses de pedra), orientació i dimensions.

Finalment, els tres últims sondatges que també vam excavar (sondatges III, IV i VII), van ser situats a la base de diverses lloses de la cambra (B i G) per tal de conèixer el seu sistema de fonamentació. Volíem veure si aquestes lloses de la cambra estaven col·locades a l'interior de forats excavats en la roca mare o si per contra descansaven directament sobre el subsòl. Al mateix temps també volíem veure si tenien alguna mena de pedra o algun altre element clavat a la base i que fes les funcions de pedra falca. L'excavació d'aquests tres sondatges també va servir per tal de recuperar diverses mostres de terra del paleosòl d'aquest dolmen i restes de carbons per tal d'analitzar-les posteriorment. Per un costat volíem saber quin era el clima, l'ambient i la vegetació que hi havia en aquesta zona en el moment de la construcció d'aquest dolmen i de l'altre volíem situar cronològicament aquest monument megalític, datant-lo amb carboni 14, per tal de saber en quin moment va ser construït, i comprovar si es tractava o no d'un dels monuments megalítics més antics del massís de les Gavarres, tal com havien apuntat alguns investigadors (Tarrús et al., 1990).

5.2. ESTRATIGRAFIA

En tots els sondatges excavats va aparèixer la mateixa estratigrafia. Aquesta era molt simple. Estava formada per quatre nivells o unitats estratigràfiques diferents i majoritàriament de poca potència:

- Nivell superficial: Corresponia a la capa de fulles, herbes, branquillons, i en alguns casos una fina capa de terra que cobria superficialment tots els sondatges.
- Capa d'humus: Terra fosca, negrosa, producte de la descomposició de la matèria orgànica vegetal. La seva cronologia era moderna o actual.
- Terres grogues: Terra clara, de color marró o groga, producte de la descomposició de la roca mare o subsòl del turó on es situa el dolmen la qual s'ha convertit en sorra o sauló. En el seu interior s'hi van recuperar alguns materials d'època prehistòrica (tot i que també se'n van trobar d'altres de més moderns).
- Roca mare: Es tractava de la base o el subsòl granític del turó on se situa el dolmen, el qual presentava un perfil força irregular en la majoria dels sondatges excavats.

5.3. EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA

SONDATGE I

El sondatge I va ser situat en el quadrant nord del dolmen, sobre el túmul i darrere les lloses B i C de la cambra. Mesurava 1,5 metres de llargada per 1,5 metres d'amplada. El seu principal objectiu era comprovar si es conservava alguna resta del túmul en aquesta part del monument. Superficialment solament s'observava l'existència d'algunes pedres soltes i de petites dimensions que en podien haver format part i que estaven situades al costat d'un bloc de granit de mitjanes dimensions.

Després de netejar tota la zona (nivell de neteja superficial -UE 1001-) ja vam poder excavar la primera capa de terra que corresponia a la capa d'humus (UE 1002). Es tractava d'un nivell de terra encara força superficial i poc potent (5-10 cm de gruix segons els punts). En el seu interior hi van aparèixer nombroses arrels que dificultaven els treballs d'excavació. La cronologia d'aquest nivell era moderna o actual, ja que en el seu interior hi vam trobar una gran quantitat de materials moderns com ara fragments de totxos, teules, fragments de ceràmica negra, grisa o amb vernís (Quart o la Bisbal), trossos de vidre, plàstics, papers, etc. Val la pena comentar que en el quadrant nord-est i est del sondatge, i sobretot al voltant del bloc de granit de mitjanes dimensions que hem comentat anteriorment hi vam trobar tot un seguit de pedres soltes i còdols de petites dimensions que podrien haver format part de l'antic túmul.

Un cop acabada l'excavació d'aquesta capa es va procedir a l'excavació de la UE 1003 que corresponia al que hem anomenat el nivell de terres grogues. En aquest cas es tractava d'un nivell de terres de poca potència estratigràfica (5-10 cm), de color groc o marronós clar, format per una terra flonja i sorrosa. Aquesta capa de terra s'excavava amb molta facilitat a excepció d'alguns punts concrets on hi havia algunes petites arrels. En el seu interior solament s'hi va trobar una possible ascla de quars de petites dimensions.

Finalment es va arribar a la roca mare (UE 1004). Aquesta s'estenia de forma planera i bastant compacta per tota la superfície del sondatge. Passava per sota fins i tot del bloc de granit de mitjanes dimensions que hi havia en el costat est del sondatge, cosa que volia dir que aquest no era un aflorament natural sinó que es tractava senzillament d'un bloc de granit que formava part molt possiblement del mateix túmul. Sí que és veritat que en alguns punts del quadrant nord-est i est d'aquest sondatge la roca mare estava una mica afectada, alterada o descomposta per l'acció de les arrels d'un arbre proper (Fig.5).

En definitiva, l'excavació d'aquest sondatge no va servir per assolir els objectius que ens havíem plantejat, ja que a banda de la troballa d'algunes petites pedres i còdols molt superficials, no va ser possible localitzar cap més resta clara del túmul. Aquest fet ens mostrava com aquest estava completament arrasat o erosionat almenys en aquesta part del jaciment.

SONDATGE II

El sondatge II va ser situat en el quadrant sud del dolmen, darrere les lloses F i G de la cambra, i sobre el túmul. En un inici mesurava 2,5 metres de llargada per 1,5 metres d'amplada. El seu objectiu era doble. Per un costat, i com en el cas del sondatge anterior volíem localitzar, documentar i estudiar qualsevol mena de resta conservada del seu túmul per tal de conèixer de primera mà quina era la seva morfologia, composició interna, dimensions i límits. De l'altre, volíem confirmar o refutar la hipòtesis que havia plantejat Lluís Esteva Cruañas als anys 50 i que deia que aquest monument era un dolmen de finestra, i que la seva entrada estava situada en el quadrant sud, en l'espai comprès entre la llosa G i la llosa de coberta (Esteva, 1958 i 1964).

Fig. 5. El sondatge I un cop finalitzada la seva excavació.

Igual com havia passat en el sondatge I, l'excavació d'aquest nou sondatge va permetre posar al descobert la mateixa estratigrafia que en el cas anterior. La primera capa de terra que vam poder excavar després de realitzar la neteja superficial (UE 1005) va ser la capa d'humus (UE 1006). Aquesta capa de terra fosca i orgànica presentava una terra flonja i poc compacta. Tot i que l'espessor no era gaire important (2-5 cm) en la major part del sondatge, sí que anava augmentant cap a la cantonada baixa del quadrant sud-est. En aquest punt, aquesta capa cada vegada era més gruixuda, i cada cop s'enfonsava més en el terreny (més de 10-15 cm). Estava barrejada amb tota mena de materials moderns (totxos, teules, fragments de ceràmica grisa, negra i amb vernís, trossos de vidres, plàstics i un gran fragment de roba o corda). Aquest fet ens va fer pensar que en aquesta part del jaciment existia alguna mena de *forat* que posteriorment havia estat reomplert amb sediment i materials més moderns en un moment recent. Nosaltres ho vam interpretar -tot i que no ho podem assegurar del tot- amb l'excavació que havia realitzat Lluís Esteva Cruañas l'any 1958 per tal de localitzar les restes del corredor d'accés del dolmen en aquesta part del jaciment.

Com que tota aquesta zona estava completament alterada i barrejada, i no valia la pena continuar la seva excavació, vam decidir reduir la superfície d'aquest sondatge, centrant-nos a acabar d'excavar la part que semblava que no estava alterada (costat oest). Per aquest motiu vam passar a excavar un requadre més petit que mesurava ara 1,5 metres de llargada per 1,5 metres d'amplada. Val la pena comentar que dins d'aquesta capa d'humus, però ja en la zona de contacte amb el nivell de terres grogues, va aparèixer un petit fragment de ceràmica fet a mà i informe d'època prehistòrica que estava situat en la cantonada superior del costat nord-oest del sondatge.

Per sota d'aquesta capa d'humus va aparèixer el nivell de terres grogues (UE 1007). Solament el vam poder excavar en la seva totalitat en la part del quadre que no estava alterada. Aquesta capa de terra producte de la descomposició de la roca mare presentava una potència estratigràfica bastant important, ja que oscil·lava entre els 10-20 cm depenent dels punts. En el seu interior no s'hi va trobar cap mena de material arqueològic d'època prehistòrica.

Finalment vam arribar al fons i vam posar al descobert el perfil i la morfologia de la roca mare (UE 1008). Aquesta s'estenia de forma bastant irregular i força compacta per tota la superfície del sondatge. Hi havia zones on aquesta s'aixecava amb força formant petits monticles -alguns dels quals ja eren visibles o sobresortien una mica sobre el terreny abans de començar la nostra excavació-, i d'altres on la roca mare s'enfonsava en el terreny formant petites depressions. No s'hi va poder documentar l'existència de cap mena de retall o senyal d'activitat antròpica (Fig. 6).

Per aquest motiu l'excavació d'aquest sondatge va servir per demostrar per un costat que no es conservava, a part d'algunes pedres soltes de petites dimensions i molt superficials, cap mena de resta de l'antic túmul que en el passat envoltava i cobria el monument per aquesta part del jaciment. De l'altre, tampoc es va poder documentar l'existència de cap mena de forat, rasa o retall excavat a la roca mare que ens permetés confirmar la hipòtesi que havia plantejat Lluís Esteva Cruañas l'any 1958, que l'entrada i el corredor d'accés d'aquest megàlit estaven situats en aquest punt. És per aquest motiu que a partir d'aquest moment vam decidir rebutjar aquesta teoria, i vam centrar tots els esforços a localitzar-lo en el quadrant est o sud-est (davant la cambra), com havien apuntat els investigadors més moderns (Tarrús et al., 1990).

Fig. 6. Vista del perfil irregular de la roca mare en el sondatge II.

SONDATGE III

Aquest nou sondatge fou situat en el costat nord del dolmen, sobre el túmul, i en l'espai comprès entre el sondatge I i la part baixa i dreta de la llosa B de la cambra. Era de tendència més o menys rectangular però de dimensions molt modestes. Mesurava 23 cm de llargada en el costat est, 40 cm de llargada en el costat oest, per 30 cm d'amplada en el costat nord. La seva finalitat era intentar arribar a la base d'aquesta llosa de la cambra per tal de comprovar quin era el seu sistema de fonamentació i recollir algunes mostres de terra i carbons vegetals (si això era possible) per tal de realitzar anàlisis palinològiques i datacions per C14. Gràcies a l'excavació de Lluís Esteva Cruañas de l'any 1958 ja sabíem que moltes de les lloses de la cambra estaven col·locades a l'interior de rases o forats excavats en la roca mare. Amb la nostra excavació ho volíem comprovar i confirmar.

Després de realitzar la neteja superficial (UE 1009) de tota aquesta zona es va poder començar l'excavació de la capa d'humus (UE 1010). Aquesta capa de terra fosca presentava molt poc espessor i la seva excavació es va dur a terme sense gaires problemes i difi-

cultats ja que la terra era molt flonja i poc compacta. La seva cronologia era molt recent i en el seu interior s'hi van trobar una gran quantitat de materials moderns.

Uns centímetres més avall, i com era d'esperar, va aparèixer el nivell de terres grogues (UE 1011). Es tractava d'una capa de terra molt més clara (grogena), amb una textura bastant sorrosa i poc compacta. A la seva part més baixa es van trobar algunes arrels. El que sí que val la pena remarcar és que a diferència del que havia passat en la resta de sondatges excavats, i on l'espessor d'aquesta capa era molt petita i mai superava els 15 cm de potència, en el sondatge III aquesta capa era molt potent.

Quan es va arribar a la roca mare (UE 1012) s'havien baixat uns 30-35 cm de profunditat seguint sempre el perfil o contorn extern de la llosa B de la cambra. D'aquesta manera s'observava una gran diferència de cota d'aproximadament uns 50-60 cm entre la roca mare que havíem descobert en el sondatge I (UE 1004) i la roca mare que ara havíem trobat en el fons del sondatge III (UE 1012). El problema era que les reduïdes dimensions d'aquest sondatge III, lligat al fet que l'espai intermedi entre els dos sondatges (I i III) no estava excavat, feia molt difícil poder veure realment el que passava.

Va ser per aquest motiu que vam decidir ampliar els límits del sondatge III cap al costat nord, est i oest. Volíem saber si aquesta diferència de cota responia a raons naturals o artificials. Volíem veure si la roca mare anava baixant de forma gradual i progressiva de nord cap a sud seguint el pendent de la muntanya; o si per contra, existia alguna mena de forat, retall o rasa de fonamentació excavat a la roca mare, dins del qual hi anava col·locada la llosa B de la cambra. D'aquesta manera, es va marcar un sondatge III molt més gran, de tendència rectangular, i que entrava en part dins del sondatge I pel seu costat sud. Les seves dimensions eren les següents: 90 cm de llargada pel seu costat més llarg (oest), 58 cm de llargada pel seu costat est, i 50cm d'amplada pel seu costat nord.

El que preteníem en situar part del sondatge III dins el sondatge I era poder seguir el perfil, orientació i pendent de la roca mare ja excavada en el sondatge I (UE 1004) cap al sondatge III per tal de veure com aquesta anava baixant i acabava connectant amb la roca mare que havíem trobat en el fons del sondatge III (UE 1012).

En primer lloc vam haver de tornar a excavar en aquesta part ampliada del sondatge III totes les capes de terra més superficials (capa d'humus i el nivell de terres grogues). Les característiques

morfològiques i geològiques d'aquestes dues capes eren molt semblants a les excavades anteriorment i per tant no les tornarem a descriure. Només val la pena comentar que durant l'excavació del nivell de terres grogues d'aquesta part ampliada, però en la seva part més alta, va aparèixer un petit fragment de ceràmica fet a mà i informe d'època prehistòrica.

Excavat el nivell de terres grogues (UE 1011), el qual havia anat creixent en potència estratigràfica de nord a sud, es va arribar finalment a la roca mare (UE 1012). D'aquesta manera es van poder connectar els dos sectors (sondejos I-III) i va quedar clar quin era el perfil de la roca mare en aquest punt.

En un inici, la roca mare del sondatge I (UE 1004) anava baixant de forma molt suau cap al sud, cap al dolmen, fins que a la part central del sondatge III aquesta (UE 1012) s'enfonsava de forma bastant abrupta, formant diversos petits replans o esglaons, per acabar connectant amb la roca mare que havíem trobat en un inici en el sondatge III, la qual acabava arribant de forma bastant planera fins al peu de la llosa B de la cambra.

Gràcies a aquesta excavació es va posar al descobert l'existència d'un gran forat de fonamentació (UE 1013) excavat en la roca mare, de tendència semi-circular, d'uns 80 cm de llargada per uns 40 cm d'amplada i uns 50-60cm de profunditat, i que estava reomplert amb el mateix nivell de terres grogues. A dins hi anava col·locada la llosa B de la cambra sense presentar l'existència de cap mena de pedra falca o altre element que la mantingués en posició vertical (Fig. 7).

D'aquesta manera acabàvem de demostrar, tal com ja havia apuntat Lluís

Fig. 7. Forat de fonamentació UE 1013 dins el qual hi anava col·locada la llosa B de la cambra.

Esteva Cruañas en la seva excavació dels anys 50, que les lloses que formen aquesta cambra funerària, almenys les de dimensions més grans, es troben col·locades totes a l'interior de forats excavats en la roca mare, com sol ser habitual en el sistema constructiu d'aquests monuments megalítics. El problema va ser que no vam trobar cap material arqueològic en el seu interior. Al mateix temps, de la part baixa de la llosa B vam agafar diverses mostres de terra del paleosòl d'aquest dolmen per tal d'analitzar-les. No va ser possible recuperar cap mena de resta de carbó vegetal amb la qual poguessin dur a terme una datació per carboni 14.

SONDATGE IV

El sondatge IV va ser situat a la base de la llosa G del dolmen, però per la seva banda externa, en el costat sud del dolmen. Mesurava 120 cm de llargada per 60 i 40 cm d'amplada, respectivament. El que preteníem amb l'excavació d'aquest sondatge era arribar a la base d'aquesta llosa de la cambra per tal de comprovar quin era el seu sistema de fonamentació. Hi havia algunes sospites que aquesta llosa no estava col·locada en la seva posició original, ja que no encaixava ni en forma, posició i dimensions amb la resta de les lloses de la cambra.

Un cop netejat tot el sondatge (UE 1014) la primera capa de terra que vam excavar va ser la capa d'humus. Es tractava d'un nivell de terra (UE 1015) encara molt superficial. En el seu interior hi vam trobar una gran quantitat d'arrels i de materials moderns. La seva potència estratigràfica era molt petita (2-5 cm, segons els punts). A la part més baixa d'aquesta capa i ja en la zona de contacte amb el nivell de terres grogues va aparèixer un petit fragment d'os indeterminable que per l'aspecte semblava humà. Podria ser d'època prehistòrica, tot i que no es pot assegurar.

A continuació vam excavar el nivell de terres grogues (UE 1016). Es tractava d'un nivell de terra de poca potència estratigràfica (5-10 cm) i de color groc o marró clar. En el seu interior no hi vam trobar cap material d'època prehistòrica. La descoberta més interessant que vam realitzar en el seu interior va ser la troballa de tres còdols de mitjanes dimensions (UE 1017), que estaven col·locats formant una fila, just a la base de la llosa G (Fig. 8). El de més a la dreta (est), tenia una morfologia més o menys circular i mesurava 27 cm de llargada per 20 cm d'amplada per 4 cm de gruix. El del mig, que era

Fig. 8. Vista del sondatge IV un cop acabada la seva excavació. Observeu els tres còdols de mitjanes dimensions que hi havia col·locats a la base de la llosa G de la cambra i que feien les funcions de falca.

una mica més petit, tenia una morfologia també circular i mesurava 22 cm de llargada per 10 cm d'amplada i 8 cm de gruix. Finalment el de més a l'esquerra (oest) presentava una morfologia un xic més rectangular i mesurava 30 cm de llargada per 10 cm d'amplada i 8 cm de gruix. Feia la sensació que havia estat enclastat entre la roca mare i la llosa G de la cambra.

En un primer moment vam interpretar aquests tres còdols com a tres possibles pedres falca d'època prehistòrica que feien la funció d'aguantar i mantenir dreta aquesta llosa de la cambra. Però posteriorment, consultant bibliografia, i sobretot gracies a una visita efectuada pel Dr. Josep Tarrús i altres membres del GESEART (tots ells grans experts en l'estudi del fenomen megalític a Catalunya i amb una gran experiència en l'excavació i restauració de diversos monuments megalítics) vam arribar a la conclusió que això no era possible. En la prehistòria, durant el procés de construcció d'un sepulcre megalític, les lloses de la cambra o del corredor sempre es falcaven a partir de la col·locació de petites pedres posades a la base

en forma de cunyes. Mai es falcaven amb l'ajuda de grans pedres o còdols posades al seu davant tal com les hem trobat nosaltres en el dolmen del Puig ses Forques.⁷ Va ser per aquest motiu, i a partir d'aquest moment, quan vam començar a considerar que aquests tres còdols no eren d'època prehistòrica sinó que havien estat col·locats allà en un moment més modern. Aquest fet ens estava dient que aquesta llosa de la cambra (G) no estava col·locada en la posició original. El problema era que encara no teníem prou elements per poder-ho confirmar.

Finalment vam arribar a la roca mare (UE1018). Aquesta roca era força compacta i s'estenia de forma regular per tota la superfície del sondatge. Al mateix temps presentava un lleugera inclinació d'oest cap a l'est. La sorpresa més important va ser que a diferència del que havia passat en el sondatge III, on havíem documentat les restes d'un forat de fonamentació per a la llosa B, la llosa G del costat sud de la cambra no en tenia cap i descansava directament sobre la roca mare.

Amb totes aquestes evidències vam arribar a la conclusió que aquesta llosa de la cambra no estava col·locada en la posició original. Tot i això, encara ens faltava excavar aquesta llosa per la part interna i dins la cambra (vegeu sondatge VII) per tal de veure què passava.

SONDATGE V

Va ser el sondatge més gran que vam obrir en tota aquesta excavació. Presentava una morfologia quadrangular i mesurava tres metres de llargada per tres metres d'amplada. Estava situat en el costat de llevant del dolmen i just davant de les lloses A i G de la cambra.

Gràcies a l'excavació del sondatge II, ja havíem pogut comprovar com la teoria proposada per Lluís Esteva Cruañas sobre la situació del corredor d'accés d'aquest dolmen no era correcta. Per tant, l'única possibilitat que ens quedava era que estigués situat en el costat est del dolmen. A més, tant la posició entregirada de la llosa A cap a l'interior de la cambra per tal d'empetitir l'entrada, com el fet que aquesta part del monument quedava oberta o buida de lloses, i sobretot pel fet que aquesta part del jaciment mai havia

7. Un bon exemple d'aquest sistema de fonamentació utilitzant petites cunyes o falques a la base de les lloses d'un sepulcre megalític el podem trobar en el dolmen del Llobinar i el dolmen de la Roca de l'Aglà (Fitor) i en el dolmen del Puig d'Arques (Cruïlles-Monells-Sant Sadurní) (Esteva, 1965).

estat objecte d'una excavació arqueològica en profunditat reforçava la idea que el corredor d'accés es trobava situat en aquest punt, tal com sol ser habitual en els sepulcres de corredor amb cambra sub-circular que estan orientats cap al quadrant sud-est.

Amb aquesta excavació el que volíem fer era localitzar, documentar i estudiar qualsevol mena de resta de l'antic corredor d'accés per tal de conèixer de primera mà quina era la seva morfologia, composició, orientació i dimensions.

El primer que vam haver de fer per poder començar l'excavació va ser retirar la llosa H que es trobava caiguda d'antic davant la cambra. Després de realitzar tota la tasca de documentació d'aquesta llosa (situació i posició respecte a la cambra, fotografies, dibuixos, cotes, mesures...) es va avisar la Brigada Municipal de Calonge, els quals amb l'ajuda d'un Tractel la van poder moure i la van deixar apartada uns metres més avall del dolmen en un dels costats del camí d'accés al jaciment. Gràcies a això també vam poder observar les dues cassolletes naturals que havien estat descobertes, estudiades i publicades pel GESEART els anys 1990 i 1995. Nosaltres en vam identificar una altra, també natural, just al seu costat. Un cop fet tot això es va procedir a garbellar tota la terra que havia estat remoguda durant les tasques de desplaçament d'aquesta llosa, trobant-hi únicament alguns materials d'època moderna. A continuació ja es va poder marcar els límits del sondatge i es va poder començar l'excavació. L'estratigrafia d'aquest sondatge fou idèntica a la que ja havíem trobat en els altres sondatges anteriorment excavats.

Un cop netejada tota la superfície del sondatge (UE 1019) es va poder excavar la capa d'humus (UE 1020). Aquesta capa de terra negra i orgànica presentava un espessor molt petit en tota la banda nord del sondatge. En canvi a mesura que s'anava excavant cap al sud aquesta anava augmentant en potència, seguint el pendent de la muntanya. Com que es tractava encara d'un nivell de terra molt superficial i modern hi van aparèixer nombroses arrels procedents dels arbres propers. També s'hi va trobar una gran quantitat de deixalles i materials moderns com ara fragments de totxos, fragments de teules, fragments de ceràmica negra, grisa i amb vernís, vidres (cervesa, coca-cola, ampolles), plàstics... Tot i això, barrejat amb aquests materials moderns es va trobar una petita ascla de sílex de color negrós que va aparèixer en la part central del sondatge i en la part més alta d'aquesta capa. Al mateix temps cap a la part més baixa d'aquesta capa i ja tocant amb la següent (terres grogues)

també es van recuperar alguns materials arqueològics que podrien ser de cronologia més antiga. Per un costat es van trobar dos petits fragments de ceràmica comuna oxidada i informes possiblement d'època ibèrica.

En aquesta mateixa zona també es va trobar un petit fragment de ceràmica campaniana. També es van trobar tres petits fragments de ceràmica feta a mà, informes i de pasta reductora, indubtablement d'època prehistòrica, en el costat nord del sondatge i en la part central. També val la pena comentar que durant les tasques de garbellament de les terres procedents d'aquesta capa es van recollir tota una sèrie de petits fragments de ceràmica informes. El problema és que desconeixem el lloc exacte de la troballa.

Un altre element molt interessant d'aquest sondatge és que abans de començar la seva excavació, ja s'havia observat l'existència de dues petites pedres de granit que sobresortien una mica del terreny i que estaven situades just als peus de la llosa G. L'excavació d'aquesta primera capa o UE (capa d'humus) va servir per comprovar que en realitat aquestes dues pedres no estaven soles, ja que al voltant n'hi havia d'altres que formaven un petit mur (UE 1022), la funció del qual desconeixíem en un primer moment.

Per sota d'aquesta capa d'humus, vam poder excavar el següent nivell arqueològic. Aquest era el nivell de terres grogues (UE 1021). Es tractava d'un nivell de terra flonja i poc compacta, i que s'excavava amb certa facilitat. L'espessor no era gaire important en el costat nord del sondatge ja que de seguida apareixia la roca mare. En canvi, anava creixent a mesura que s'excavava cap al sud i augmentava el pendent de la muntanya. En el seu interior s'hi van trobar diversos materials arqueològics. Va aparèixer un fragment de ceràmica informe i d'època prehistòrica dins d'una espècie de canal o rasa excavat per les arrels en la roca mare a tocar de la cantonada nord-est del sondatge. També es va trobar una petita ascla de sílex de color negrós en un punt molt pròxim a la cantonada sud-est.

L'excavació d'aquesta capa també va permetre posar al descobert la totalitat de l'estructura de pedres que havíem identificat anteriorment i que estava situada just a la base o part davantera de la llosa G (UE 1022). En realitat es tractava d'un amuntegament de pedres de mides diverses, ben disposades i col·locades horitzontalment unes sobre les altres en forma d'un petit mur. Aquest mesurava 75 cm de llargada per 40 cm d'amplada i 20 cm de gruix i presentava l'existència de dues pedres més grans clavades vertical-

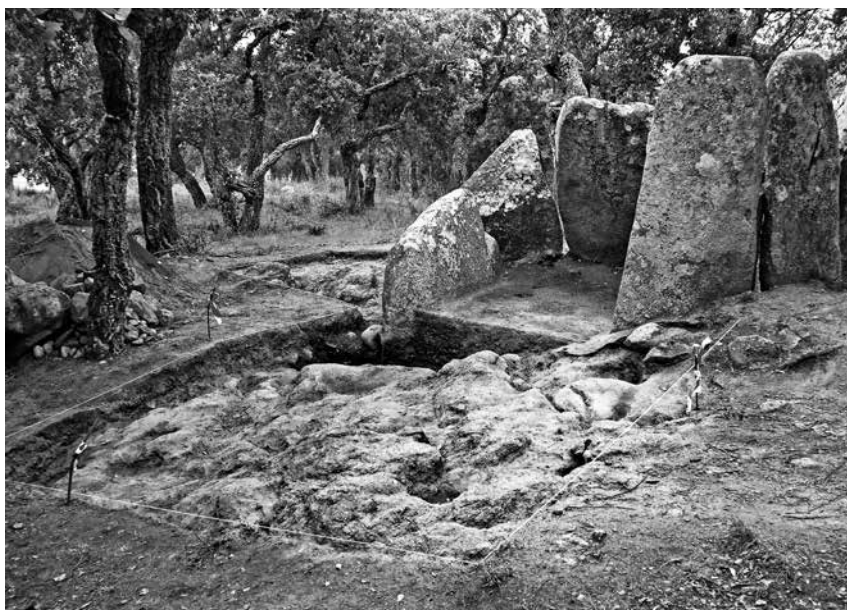

Fig. 9. Vista general del sondatge V un cop finalitzada la seva excavació.

ment en el seu interior, i que eren les que nosaltres havíem observat abans de començar la seva excavació.

Finalment i gràcies a la lectura de la bibliografia referida a l'excavació de Lluís Esteva Cruañas de l'any 1958, vam poder interpretar aquesta estructura de pedres com les restes d'un petit mur de contenció que va ser construït per aquest mateix investigador davant la cambra. Havia estat construït en el punt on hi ha més pendent per tal d'evitar que les terres amb què havia reomplert la cambra marxessin muntanya avall a causa de les fortes pluges que hi pogués haver en el futur.

Durant aquesta mateixa excavació també es va localitzar al llarg de la part davantera de la cambra i a tocar de la roca mare, tota una capa de còdols i algunes pedres de petites dimensions que també havien estat col·locades per aquest investigador al final de la seva excavació, per tal de protegir tota una sèrie dels retalls o forats excavats en la roca mare que ell havia trobat en aquest punt i que descriurem a continuació.

Finalment, a sota de tot va aparèixer la roca mare (UE 1023) (Fig. 9). Es tractava d'una roca mare granítica i amb un perfil natural força irregular. Presentava una forta inclinació de nord cap a sud

seguint el pendent de la muntanya. Hi havia zones (especialment en el costat nord) on aquesta presentava una cota molt elevada, formant monticles i sobresortint una mica del terreny. En altres punts en canvi (costat sud), aquesta es trobava en una posició molt més baixa i profunda, creant petits forats o depressions. En molts punts aquesta roca mare havia estat afectada per l'acció de les arrels. Això havia provocat l'obertura de tota mena de petits canals i estries, i en molts casos aquesta es trobava força alterada i erosionada.

Ara bé, la troballa més important que vam realitzar en aquest sondatge (i de retruc en tota l'excavació) va ser la descoberta de tres possibles forats excavats antròpicament en la roca mare i que podien haver format part de l'antic corredor d'accés d'aquest dolmen. Tots tres forats estaven situats en la part més alta del sondatge (costat nord). Formaven entre si una línia recta que anava des dels peus de la llosa A de la cambra fins al límit est del sondatge (Fig. 10). Tots tres presentaven unes característiques morfològiques i espacials molt semblants:

El primer forat (UE 1024), i el més allunyat de la cambra, era el més gran de tots. Estava excavat directament a la roca mare però en un punt on aquesta formava un petit monticle natural, el qual ja sobresortia una miqueta abans de començar la nostra excavació. La seva morfologia era bastant ovalada. Mesurava 90 cm de llargada per 80 cm d'amplada per 20 cm de profunditat. En tres punts concrets del seu contorn o perímetre exterior presentava tres forats circulars molt més petits i més profunds que feia la sensació que havien de servir per subjectar alguna mena de pedra falca (Fig. 11).

El segon forat o retall (UE 1025) que vam trobar estava situat enmig dels altres dos, i a tocar del límit nord del sondatge. Presentava una morfologia més o menys triangular i mesurava 70 cm de llargada per 60 cm d'amplada per 20 cm de profunditat. En la part més profunda presentava una mena de protuberància que feia que el fons no fos del tot pla. En diversos punts (sobretot la part sud) havia estat afectat per l'acció de les arrels, les quals havien obert alguns canals (Fig. 12).

Per últim, el tercer forat o retall (UE 1026) identificat, i que era el de dimensions més petites, es trobava situat just a tocar de la cambra i als peus de la llosa A. Presentava una planta bastant quadrangular i mesurava uns 50 cm de llargada per 45 cm d'amplada per 20 cm de profunditat. En la part més profunda també presentava una mena de protuberància com en el cas del forat anterior (UE 1025) que feia que el fons no fos pla (Fig. 13).

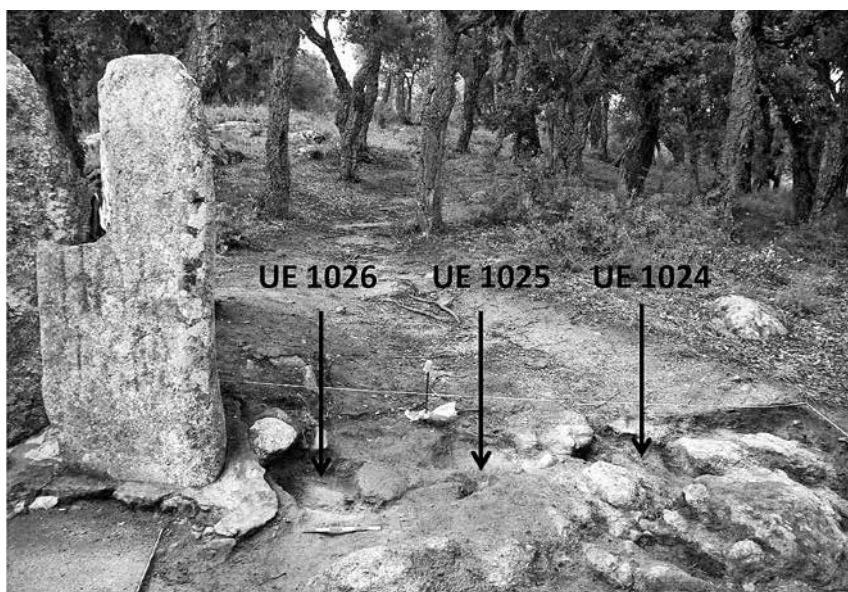

Fig. 10. En aquesta fotografia es pot observar la línia recta que dibuixaven els tres forats de fonamentació excavats en la roca mare del possible corredor d'accés.

Fig. 11. Forat 1 (UE 1024) excavat en la roca mare (sondatge V)

Fig. 12. Forat 2 (UE 1025) excavat en la roca mare (sondatge V)

Fig. 13. Forat 3 (UE 1026) excavat en la roca mare (sondatge V)

Tots tres forats estaven reomplerts amb la mateixa capa de terra que formava el nivell de terres grogues (UE1021). El problema va ser que en el seu interior no va aparèixer cap material arqueològic d'època prehistòrica. De la part baixa del segon i el tercer forat (UE 1025 i UE 1026) vam recollir diverses mostres de terra del seu paleosòl per tal d'analitzar-les posteriorment.

Al mateix temps, i per contra, no vam poder localitzar cap més forat d'origen antròpic a la banda sud d'aquest sondatge. Únicament vam trobar de forma dispersa algunes petites depressions. El problema era que aquestes no tenien una forma clara i ben definida i presentaven unes dimensions molt variables. Per aquest motiu vam pensar que el seu origen era natural i que estaven fetes per l'acció de les arrels.

Tot i que en un primer moment vam pensar que finalment havíem trobat les restes de l'antic corredor d'accés (almenys els forats de fonamentació de les lloses del costat dret); posteriorment una anàlisi molt més detallada de tot el conjunt ens va fer adonar que no teníem prou elements per poder-ho confirmar del tot. El principal problema de tot això era que la línia recta que dibuixaven aquests tres forats de fonamentació que havíem identificat no acabava d'encaixar ni amb la direcció que havia de tenir el corredor d'accés respecte a l'eix central de la cambra ni amb la posició actual que té la llosa A.

Els tres forats quedaven un mica massa oberts o desplaçats cap a l'exterior del monument (cap al nord) quan en realitat aquests haurien d'estar més tancats, com sol ser habitual en aquest tipus de monuments megalítics (sepulcres de corredor amb cambra subcircular), que sempre tendeixen a estrènyer-se o empètitir-se a mesura que ens acostem a la seva entrada.

Al mateix temps l'absència d'altres forats clars excavats en la roca mare en la part sud d'aquest sondatge V, just davant dels forats del costat nord, i que haurien de correspondre als forats de fonamentació de les lloses del costat esquerre d'aquest hipotètic corredor d'accés, fa que no tinguem prou elements per poder-ho confirmar del tot. Per aquest motiu no podem saber quina era la morfologia, composició, orientació i dimensions d'aquest antic corredor d'accés.⁸

8. Nosaltres pensem que es devia tractar d'un corredor curt, format per dues o tres lloses de pedra per banda molt més baixes que les lloses de la cambra, perpendicular a l'eix central de la cambra i orientat al quadrant sud-est.

Amb totes aquestes evidències ens veiem amb l'obligació d'afirmar, que tot i que estem gairebé convençuts que estem davant de les veritables restes del corredor d'accés d'aquest dolmen, en realitat no tenim prou elements per poder-ho confirmar del tot, ja que no podem assegurar la cronologia ni la funcionalitat d'aquests forats.

Tot i això, hi ha un element que ens fa ballar una mica el cap. Val la pena recordar que la llosa A de la cambra va ser restaurada i recol·locada (seguint les planimetries i les fotografies publicades pels antics investigadors -1912, 1923, 1945/46-) en el lloc i en la posició en què està ara per Lluís Esteva Cruañas l'any 1958, ja que fins aquell moment es trobava caiguda cap a l'interior del monument. Per tant la seva posició actual no és del tot segura. Només que en el passat aquesta llosa hagués estat col·locada un xic més oberta cap a l'exterior del monument del que ho està ara ja quadraria o encaixaria amb la línia dels tres forats que nosaltres hem trobat. El problema és que actualment no ho podem assegurar.

Finalment l'excavació d'aquest sondatge també va servir per localitzar dos forats més excavats en la roca mare, que podrien tenir un origen antròpic i que podrien ser d'època prehistòrica. El que passa és que no tenien res a veure amb les restes del corredor d'accés. Es tractava de dos forats o retalls bastant clars, i que ja havien estat descoberts, estudiats i publicats per Lluís Esteva Cruañas en la seva excavació de l'any 1958.

El primer forat (UE 1027) estava situat just davant de la llosa G. Nosaltres només el vam poder excavar de forma parcial. Presentava una morfologia semicircular i no era gaire profund. Mesurava uns 40 cm de llargada per 35 cm d'amplada i 15-20 cm de fons. La llosa G de la cambra no estava col·locada en el seu interior sinó que descansava al damunt. Aquest fet ens demostrava també que la llosa G no estava col·locada en la posició original i que en el passat existia una llosa de la cambra clavada verticalment en aquest punt i que actualment no s'ha conservat.

El segon forat (UE 1028) estava situat més cap a la dreta. Més que un forat d'implantació per una llosa de la cambra es tractava en realitat d'un gran retall o rasa excavada en el subsòl i que s'estenia al llarg de la part davantera de la cambra fins a tocar la base de la llosa A. Nosaltres la vam interpretar com un rebaix que devia facilitar l'accés a l'interior del monument.

SONDATGE VI

Aquest sondatge estava situat en el costat sud del dolmen, sobre el túmul i enganxat al sondeig II pel costat sud. Resseguia el pendent de la muntanya en sentit nord-sud, fins a trobar la llosa I que es trobava caiguda al peu del túmul. Mesurava uns 3,60 metres de llargada per 0,60 metres d'amplada. La seva excavació es va dur a terme per tal de conèixer de primera mà quina era la morfologia, composició interna, dimensions i límits del túmul en aquesta part del jaciment. A simple vista s'intuïa molt bé la seva morfologia circular i s'observaven algunes petites pedres soltes i superficials que en podien haver format part. En canvi, no s'observava cap mena de límit clar a la vora exterior format per un mur de pedra seca o un petit cromlec de lloses clavades verticalment o blocs ajaguts.

La primera capa de terra que vam excavar després de netejar tot l'espai (UE 1029) va ser la capa d'humus (UE 1030). Aquesta capa no presentava gaire potencia estratigràfica en el costat nord (5-10 cm). En canvi, sí que en presentava molta més (20-30 cm) a mesura que s'anava excavant cap al sud, i a mesura que creixia el pendent de la muntanya. En el seu interior s'hi van trobar tota mena de materials moderns. També val la pena destacar la troballa d'un petit fragment de ceràmica feta a mà informe i de pasta reductora trobat cap a la part mitjana-baixa d'aquesta capa i molt a prop de la zona de contacte amb el nivell de terres grogues. Va ser l'únic fragment o material arqueològic d'època prehistòrica que va aparèixer en tot aquest sondatge.

A continuació, i tal com havia passat amb la resta de sondatges excavats, vam haver d'excavar el nivell de terres grogues (UE 1031). Es tractava d'un nivell de terra bastant potent, que anava creixent en importància de nord a sud seguint el pendent de la muntanya. La seva excavació va ser senzilla, a excepció d'alguns punts on van aparèixer força arrels. Aquestes eren força importants en la part més baixa del sondatge (costat sud), i on hi havia tres soques de suro ja tallades, que es van haver de treure per poder continuar l'excavació. Tot i que es va garbellar amb insistència tota la terra extreta d'aquesta capa no va ser possible la troballa de cap més material arqueològic d'època prehistòrica o moderna.

Per últim es va arribar a la roca mare (UE 1032). Aquesta s'estenia de forma irregular per tota la superfície del sondatge. Tot i que anava baixant de forma bastant suau seguint el pendent de la muntanya, en dos punts concrets i situats a la part baixa del sondatge

(costat sud), es va poder observar l'existència de dos petits forats o depressions fets en el subsòl. Aquests no tenien un origen artificial o antròpic, sinó que eren el resultat de l'acció de les arrels de les soques de suros anteriorment descrites, les quals havien fracturat, fragmentat i erosionat la roca. En altres punts del mateix sondatge la roca mare també estava una mica alterada i fracturada, cosa que feia que s'erosionés amb certa facilitat (Fig. 14).

Tret d'algunes pedres soltes i de petites dimensions situades de forma molt superficial i dins del nivell o capa d'humus (UE 1030), en la resta de capes excavades no va ser possible localitzar-hi cap més resta o altre element que formés part de l'antic túmul. Tampoc es va localitzar cap mena de vestigi de l'anell de contenció extern que devia envoltar i delimitar el túmul per la seva part externa i que tenia la funció de suportar el pes de tot aquest conjunt. Per aquest motiu no va ser possible poder determinar amb exactitud les seves dimensions reals. Tot i això nosaltres creiem que mesurava uns 10-11 metres de diàmetre (com a mínim) i que devia cobrir tota la cambra (2 metres d'alçària).

SONDATGE VII

Aquest petit sondatge de tendència rectangular va ser situat a la base de la llosa G de la cambra però per la part interna i dins la cambra. Mesurava 140 cm de llargada per 25 cm d'amplada. La seva excavació es va plantejar amb l'únic objectiu d'esbrinar una vegada per totes si la llosa G de la cambra estava col·locada en la posició original o si per contra aquesta havia estat recol·locada en un moment més modern.

Val la pena recordar que amb l'excavació del sondatge IV, situat a la part externa de la llosa G, s'havia pogut comprovar com aquesta llosa no estava col·locada a l'interior d'un forat o retall excavat en la roca mare sinó que descansava directament sobre el subsòl. Al mateix temps també s'havia pogut comprovar l'existència de tres còdols de mitjanes dimensions que estaven situats en la base i que feien les funcions de falca. Com que aquest fet no era gaire habitual en el sistema de fonamentació d'un sepulcre megalític, i ja teníem prou elements per veure que alguna cosa estranya estava passant, vam decidir obrir i excavar aquest nou sondatge (ara per la part interna) per veure què passava per aquest costat.

Fig. 14. Vista general del sondatge VI un cop acabada la seva excavació.

Després de netejar la superfície de la cambra (UE 1033) vam poder començar l'excavació del seu reompliment (UE1034). Cal recordar que la cambra ja havia estat excavada, estudiada i reomplerta en dues ocasions al llarg del segle XX. La primera excavació arqueològica va ser duta a terme per Maties Pallarés i Josep Colomines l'any 1919, i la segona va ser feta per Lluís Esteva Cruañas i els seus col·laboradors l'any 1958. En els dos casos es va excavar completament la cambra fins a la roca mare, es van garbellar les terres extretes, es van recuperar diversos materials arqueològics i es va tornar a reomplir amb la mateixa terra.

Per tant, com que ja sabíem que la terra de la cambra estava completament excavada i barrejada, que no presentava cap mena d'estratigrafia interna, i que segurament no hi trobaríem cap mena de material arqueològic en el seu interior (tot i que vam tornar a garbellar la terra extreta per si de cas); vam poder excavar-la amb molta celeritat. Es tractava d'una capa de terra fosca, marronosa-negrosa, poc compacta i força fina. Presentava un perfil força planer, tot i que amb una lleugera inclinació cap a l'entrada (cap a l'est). Aquesta capa de terra s'excavà amb molta facilitat. Tot i això van aparèixer algunes arrels (poques) cap a la part més baixa. La seva potencia estratigràfica variava molt segons els punts: oscil·lava entre els 10 cm en el costat oest i els 50 cm en el costat est.

Com hem comentat abans, tot i que vam garbellar tota la terra que vam extreure no va ser possible recuperar-hi cap mena de material arqueològic d'època prehistòrica. En canvi, sí que vam trobar diversos objectes o materials més moderns (fragments de totxos, fragments de ceràmica moderna, vidres...) alguns dels quals estaven situats a tocar de la roca mare. Això ens indicava que tota aquesta capa havia estat completament excavada i barrejada amb anterioritat.

Cap a la part baixa d'aquesta capa i just abans d'arribar a la roca mare van aparèixer tot un seguit de còdols i pedres de petites dimensions. Aquestes estaven posades unes sobre les altres formant una petita capa de pedruscall (UE 1035) i estaven disposades al llarg de la base de la llosa G. Tot i que en un inici vam pensar que algunes podien tenir un origen prehistòric i que ajudaven a aguantar aquesta llosa per la part interna; més endavant, i arran de la troballa d'alguns vidres moderns en el seu interior, vam determinar que aquestes pedres havien estat col·locades per Lluís Esteva Cruañas l'any 1958, amb l'objectiu d'aguantar i d'estabilitzar aquesta llosa i per tal d'emplenar

la part baixa de la cambra en el moment del reompliment. La lectura dels treballs de Lluís Esteva Cruañas sobre la seva excavació van ser determinants per acabar de confirmar aquest fet.

Un cop retirada tota aquesta petita capa de pedruscall vam arribar de seguida a la roca mare (UE 1036). Aquesta era força compacta i s'estenia de forma regular i amb una lleugera inclinació d'oest cap a est, per tota la superfície del sondatge. Gràcies a aquesta excavació vam poder comprovar (com es podia veure en el sondatge IV i V) que la llosa G de la cambra no es trobava col·locada al interior de cap rasa o forat de fonamentació excavat a la roca mare, sinó que descansava directament sobre el terreny.

Al mateix temps i gràcies a aquesta excavació vam poder excavar un trosset més del forat de fonamentació (UE 1027) que havíem documentat de forma parcial en excavar el sondatge V i que estava situat just davant de la llosa G. La resta del forat quedava situat sota la llosa G i no hi vam poder accedir. Presentava una tendència semicircular i era de mitjanes dimensions. Mesurava 75 cm de llargada per 50 cm d'amplada i 20 cm de profunditat. Com hem comentat anteriorment, aquest forat ja havia estat trobat per Lluís Esteva Cruañas durant la seva excavació de l'any 1958 (Fig. 15). Ara bé, la seva troballa sí que era important, perquè ens estava mostrant que en el passat existia una llosa clavada o col·locada en posició vertical en aquest punt, que estava situada just davant de la llosa A, i que també tindria la funció d'empetitir l'entrada de la cambra per aquest costat.

La troballa de tots aquests elements -la llosa G descansava directament sobre la roca mare, l'existència de tres còdols posats

Fig. 15. El sondatge VII un cop finalitzada la seva excavació. Observeu com la llosa G de la cambra no es troba col·locada a l'interior de cap forat excavat en la roca mare sinó que descansa al seu damunt. Vegeu també el forat de fonamentació (UE1027) trobat just al seu davant i que indica l'existència d'una llosa clavada en aquest punt.

com a falca a la base quan això no és gaire habitual i la troballa d'un forat de fonamentació situat just al davant van ser determinants per acabar de confirmar que la llosa G no es trobava col·locada en la posició original sinó que va ser recol·locada en el lloc i en la posició en què està ara en un moment molt més modern. De fet, si ens fixem a simple vista en les seves característiques morfològiques veurem que aquestes tampoc encaixen amb la resta de lloses de la cambra. Les lloses de la cambra es troben col·locades totes en posició vertical i són molt més llargues que amples. En canvi la llosa G és diferent. És molt més ampla que alta. Fa la sensació que està col·locada al revés i posada de forma horitzontal. El seu extrem oest és l'únic que es troba trencat, i tots els caires i les dues cares estan completament treballades, fins i tot la part que queda ara enterrada.

Per aquest motiu nosaltres pensem que en el passat aquesta llosa anava posada dreta (segurament clavada pel seu extrem oest i actualment trencat) i que molt possiblement es tracta d'una de les lloses laterals del costat esquerre de la cambra o bé de la llosa que aniria col·locada en el forat de fonamentació que nosaltres hem identificat just al seu peu (UE 1027). D'aquesta manera la seva funció seria empetir l'entrada de la cambra tal com fa actualment la llosa A. A més, aquesta llosa G presenta una morfologia més o menys prismàtica i totes les cares estan molt ben treballades i polides, d'una manera molt semblant a la que presenta la llosa A.

Sí que és veritat que les seves dimensions (145 cm de llargada per 80 cm d'amplada i 30 cm de gruix) són més petites que la de la llosa A (168 cm de llargada per 90 cm d'amplada i 30 cm de gruix). Tot i això, aquesta sí que encaixa amb l'alçària de les lloses que hi ha en el costat oest i est de la cambra i que són molt més baixes que no pas les lloses del costat nord (costat sud: entre 140 i 145 cm d'alçària i costat nord: entre 160 i 180 cm d'alçària). D'aquesta manera, i si això era així, voldria dir que la llosa de coberta segurament quedava inclinada de nord cap a sud.

Independentment d'on estigués col·locada aquesta llosa de la cambra el que sí que queda clar és que en els primers estudis o investigacions que es van fer d'aquest dolmen, la llosa G de la cambra no surt dibuixada ni en la planta de Manuel Cazorro de l'any 1912 ni en la de Maties Pallarés de l'any 1923. En canvi sí que surt representada en la planimetria de Miquel Oliva de l'any 1945-46 i en tots els articles, plantes i descripcions posteriors (vegeu Fig. 2). Per aquest motiu nosaltres pensem que aquesta llosa de la cambra no hi era en aquell moment i que va ser trobada durant l'excavació de Maties Pallarés i Josep Colo-

mines de l'any 1919. En el seu escrit ells comenten la troballa d'una pedra de granit que estava caiguda i enterrada dins de la cambra, i que mesurava 1,68 metres de llargada per 1,10 metres d'amplada i 0,35 metres de gruix. Ells van pensar que tal vegada podia procedir d'un dels seus costats. Tot i que les seves dimensions no encaixen del tot amb la llosa G, nosaltres pensem que es tracta de la mateixa llosa.

Com que aquesta llosa els molestava per continuar la seva excavació nosaltres creiem que van ser aquests dos investigadors qui la van col·locar en el costat esquerre de la cambra, en el lloc i posició en què està ara, i que la van falcar amb els tres còdols que té a la base. Per aquest motiu aquesta llosa G, tot i que no surt dibuixada en la seva planta, sí que surt representada en una fotografia de tot el conjunt que també publiquen en aquest mateix article.⁹ Però, com que la seva posició no era original, decidiren no dibuixar-la ni descriure en la seva planta i estudi. Ara bé, a partir d'aquest moment (1919) i en tots els articles o investigacions posteriors sí que sortirà representada (Oliva, 1945-46; Esteva, 1958-1964; Tarrús et al., 1990).

SONDATGE VIII

L'últim sondatge que vam excavar en aquesta excavació va ser el sondatge VIII. Aquest estava situat en el costat oest del dolmen, sobre el túmul, i darrere les lloses que formen la capçalera d'aquest megàlit (lloses C, D i E). Presentava una forma quadrangular i mesurava 1,5 metres de llargada per 1,5 m d'amplada. La seva excavació es va dur a terme amb l'única finalitat de localitzar alguna mena de resta conservada del túmul d'aquest monument.

Després de retirar el nivell de neteja superficial (UE 1037) vam poder excavar la primera capa de terra. Aquesta corresponia a la capa d'humus (UE 1038). Tot i que aquesta capa s'estenia per tota la superfície del sondatge la seva potència estratigràfica era molt petita (5-10 cm). Tot i això aquesta anava augmentant cap a l'oest, a mesura que creixia el pendent de la muntanya. A la part central del sondatge, en la zona de contacte entre la capa d'humus i les terres grogues, van aparèixer gran quantitat de carbons. Tot i que pensem que eren moderns (restes d'incendis actuals o producte de la descomposició de la matèria orgànica) en vam recollir uns quants. Al mateix temps a l'interior d'aquesta capa hi vam recollir

9. Si ens fixem bé en aquesta fotografia la llosa G de la cambra ja presenta l'existència de tres pedres o còdols situats en la seva base i que fan les funcions de falca. El problema és que no podem assegurar que siguin els mateixos que nosaltres hem localitzat.

nombrosos materials d'època moderna (totxos, teules, ceràmica grisa, ceràmica negra de la Bisbal i Quart, vidres, plàstics, etc.), els quals ens denotaven la cronologia d'aquest nivell.

Seguidament vam procedir a l'excavació del nivell de terres grogues (UE 1039). Val la pena remarcar el fet que aquesta capa de sediment presentava molt poca potencia estratigràfica sobretot en la part central del sondatge -just per on passava la secció- ja que de seguida aflorava la roca mare. En canvi sí que es feia més important i gruixuda en els dos laterals. En el seu interior no s'hi va trobar cap mena de material arqueològic d'època prehistòrica. En canvi, hi van aparèixer tres petits fragments de ceràmica moderna amb restes de vernís.

Per últim, i a sota de tot, va aparèixer com era d'esperar la roca mare granítica del turó on s'aixeca el dolmen (UE 1040). Aquesta s'estenia de forma irregular per tota la superfície del sondatge i presentava una lleugera inclinació d'est a oest seguint el pendent de la muntanya. Al centre del sondatge aquesta aflorava en una cota molt més alta que no pas en els seus costats. En diversos punts -sobretot també a la part central del quadre- aquesta havia patit els efectes de la bioturbació (acció de les arrels), fet que havia provocat la seva alteració, fragmentació i en alguns casos la seva descomposició. En canvi a la part més baixa del sondatge (mirant cap a l'oest i seguint el pendent de la muntanya) la roca mare era molt més dura, compacta i presentava una morfologia i un perfil molt més planer i regular (Fig. 16).

En definitiva, el resultat d'aquesta excavació va ser totalment negatiu ja que no va ser possible localitzar ni poder estudiar cap mena de vestigi o resta conservada del túmul que en el passat devia cobrir el monument. Val la pena comentar que un cop acabada l'excavació de cadascun d'aquests sondatges tots ells van ser tapats amb una malla o geotèxtil col·locat a la base, i tots van ser reomplerts amb la mateixa terra que s'havia extret durant l'excavació.¹⁰ D'aques-

10. En el cas del sondatge V, en el moment de finalitzar la nostra excavació i abans de tornar-lo a reomplir, es va tornar a reconstruir el petit mur de contenció que hi havia just davant de la llosa G (respectant la morfologia original), i que havia estat construït per Lluís Esteva Cruañas l'any 1958 per tal d'evitar que marxessin les terres de l'interior del monument. També es va tornar a posar la capa de còdols i pedres que hi havia a la part davantera de la cambra. En el cas del sondatge VII, i tal com havia fet Lluís Esteva, es va tornar a reomplir la base de la llosa G de la cambra amb una petita capa de pedruscall i es van posar alguns materials moderns (vidres) en el seu interior per tal de demostrar que aquella part del jaciment ja havia estat excavada amb anterioritat.

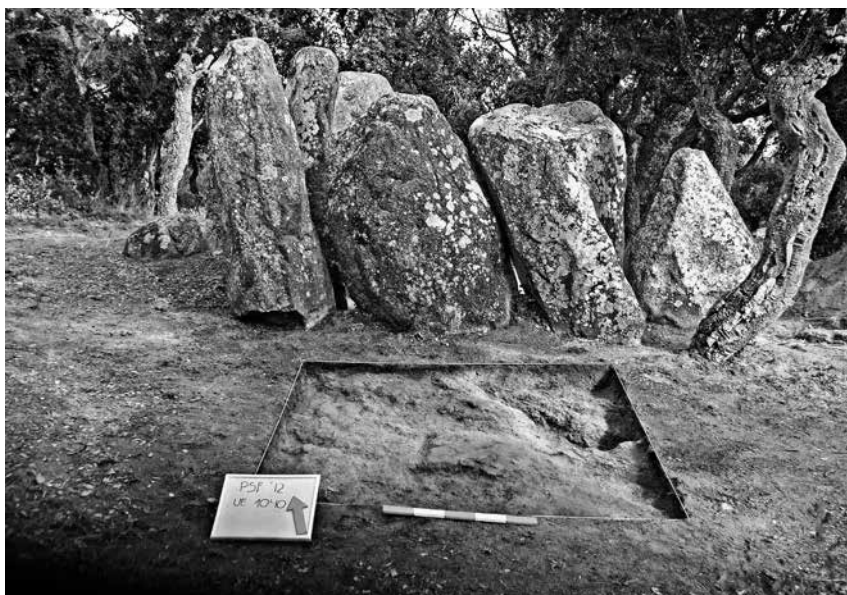

Fig. 16. Vista del sondatge VIII un cop finalitzada la seva excavació.

ta manera l'entorn d'aquest monument va recuperar l'aspecte que presentava abans de començar la nostra intervenció arqueològica.

6. MATERIALS ARQUEOLÒGICS

Els materials arqueològics recuperats durant aquesta excavació van ser molt pobres i poc significatius. Per aquest motiu solament en farem una petita descripció molt breu i simple per tal que en quedi constància. En total es van recuperar 25 materials arqueològics que es distribueixen de la següent manera:

INDÚSTRIA LÍTICA:

* 3 petites ascles de quars:

Ascla de quars: Taló llis, bulb marcat, 11x18x4 mm (PSF'12 UE 1003 1).

Ascla de quars: Taló llis, bulb difús, 17x11x4 mm (PSF'12 UE 1021 3).

Ascla de quars: Taló llis, bulb absent, 19x19x8 mm (PSF'12 UE 1025 1).

* 2 petites ascles de sílex:

Ascla de sílex: Taló llis, bulb difús, 12x19x4 mm (PSF'12 UE1020 15).

Ascla de sílex: Taló llis, bulb marcat, 15x11x3 mm (PSF'12 UE1021 2).

CERÀMICA:

- * 11 petits fragments de ceràmica a mà i informes d'època prehistòrica:
  - Fragment de ceràmica a mà informe de pasta reductora, 18x17x6 mm (PSF'12 UE 1011 1).
  - Fragment de ceràmica a mà informe de pasta reductora, 46x31x7 mm (PSF'12 UE 1020 3).
  - Fragment de ceràmica a mà informe de pasta reductora, 17x17x7 mm (PSF'12 UE 1020 4).
  - Fragment de ceràmica a mà informe de pasta reductora, 20x15x6 mm (PSF'12 UE 1020 5).
  - Fragment de ceràmica a mà informe de pasta reductora, 20x14x5 mm (PSF'12 UE 1020 6).
  - Fragment de ceràmica a mà informe de pasta reductora, 12x7x4 mm (PSF'12 UE 1020 7).
  - Fragment de ceràmica a mà informe de pasta reductora, 29x27x6 mm (PSF'12 UE 1020 8).
  - Fragment de ceràmica a mà informe de pasta reductora, 27x15x5 mm (PSF'12 UE1020 9).
  - Fragment de ceràmica a mà informe de pasta reductora, 17x12x5 mm (PSF'12 UE1020 10).
  - Fragment de ceràmica a mà informe de pasta reductora, 37x30x14 mm (PSF'12 UE 1021 1).
  - Fragment de ceràmica a mà informe de pasta reductora, 26x19x7 mm (PSF'12 UE 1030 1).

- * 4 fragments de ceràmica informes de pasta oxidada i de cronologia indeterminada:
  - Fragment de ceràmica informe de pasta oxidada, 53x48x16 mm (PSF'12 UE 1020 11).
  - Fragment de ceràmica informe de pasta oxidada, 27x18x8 mm (PSF'12 UE 1020 12).
  - Fragment de ceràmica informe de pasta oxidada, 14x10x4 mm (PSF'12 UE 1020 13).
  - Fragment de ceràmica informe de pasta oxidada, 12x10x6 mm (PSF'12 UE 1020 14).

- * 1 fragment de ceràmica oxidada d'època ibèrica:
Fragment de ceràmica informe de pasta oxidada, 18x9x7 mm (PSF'12 UE 1020 2).
- * 1 petit fragment de ceràmica campaniana (època romana):
Fragment de ceràmica informe, 24x20x5 mm (PSF'12 UE 1020 1).

OSSOS:

- * 3 petits fragments d'ossos possiblement humans.
Fragment d'os indeterminable (humà?), 23x11x5 mm (PSF'12 UE 1015 1).
Fragment d'os indeterminable (humà?), 23x10x3 mm (PSF'12 UE 1019 1).
Fragment d'os indeterminable (humà?), 21x13x4 mm (PSF'12 UE 1020 16).

7. ANÀLISIS PALINOLÒGIQUES

Durant la nostra intervenció arqueològica es van recollir diverses mostres de terra en diferents punts del dolmen. De totes elles finalment només se'n van estudiar dues:

La **mostra 1** va ser recollida del paleosòl que hi havia a la part baixa del forat de fonamentació de la llosa B de la cambra (sondatge III).

La **mostra 2** va ser recollida de la terra que hi havia a l'interior (part baixa) del forat de fonamentació núm. 2 (UE 1025) del possible corredor d'accés (sondatge V).

Les mostres de terres van ser estudiades per Jordi Revelles i Francesc Burjachs en el laboratori d'arqueobotànica del Departament de Prehistòria de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Els resultats d'aquestes anàlisis (Fig. 17) ens mostren que en el moment de la construcció i la utilització d'aquest monument megalític existia un paisatge forestal força dens (78 i 88 % d'AP), caracteritzat per un absolut predomini dels arbres escleròfils i termòfils com ara l'alzina-garric (*Quercus ilex-coccifera*) (21,4-22,4 %), l'alzina surera (*Quercus suber type*) (4,3-7,2 %) i l'olivera (*Olea*) (6,5-24,3 %). A més també hi havia alts valors de pi (*Pinus*) (13,9-37 %), davant dels arbres caducifolis com ara els roures (*Quercus caducifolis*) (11,8-14,5 %) i els avellaners (*Corylus*) (0-0,7 %). Al mateix temps també es van detectar la presència d'alguns arbres de ribera, com ara el

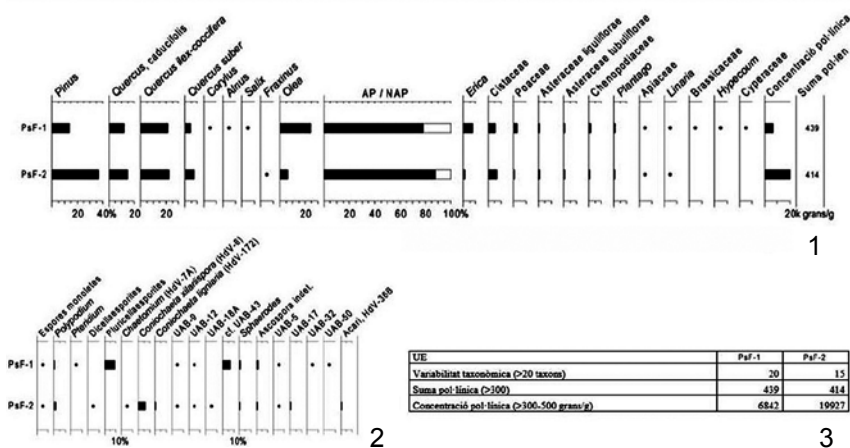

Fig. 17. Resultats de l'estudi pol·línic realitzat al dolmen del Puig ses Forques: 1) Diagrama pol·línic. 2) Diagrama de palinomorfs no pol·línics. 3) Diversitat i concentració de taxons de pol·lèn identificats en l'estudi de les dues mostres.

freixe (*Fraxinus*), el salze (*Salix*) i el vern (*Alnus*), que s'haurien desenvolupat prop dels cursos fluvials o indrets humits. A les clarianes d'aquests boscos mediterranis s'haurien desenvolupat els brucs (*Erica*) (1,4-8 %) i les estepes (*Cistaceae*) (5,7-7 %).

Pel que fa a les plantes herbàcies, aquestes destaquen pels seus valors baixos, documentant-se la presència de gramínies silvestres (*Poaceae*), asteràcies (del tipus *liguliflorae* i del tipus *tubuliflorae*), quenopodiàcies (*Chenopodiaceae*), plantatges (*Plantago*), apiàcies (*Apiaceae*), brassicàcies (*Brassicaceae*), linària (*Linaria*), ballarida (*Hypocoum*) i ciperàcies (*Cyperaceae*).

També s'han documentat l'existència d'espores de falguera (*monoletes*, *Polypodium* i *Pteridium-tipus*), cosa que ens estaria indicant la seva presència a l'entorn del jaciment.

D'altra banda, també s'ha documentat la presència de diverses espores de fong, algunes de les quals són espècies carbonícoles i/o lignícoles (*Chaetomium* (*HdV-7*), *Coniochaeta xilariispora* (*HdV-6*) i *Coniochaeta ligniaria* (*HdV-172*)). Aquestes només es desenvolupen sobre matèria vegetal llenyosa cremada o en descomposició.

Aquest fet ens estaria indicant la preparació o l'obertura del lloc per tal de construir-hi aquest monument megalític. D'aquesta manera els fongs carbonícoles haurien proliferat després d'incendis naturals i/o intencionats, i els lignícoles haurien consumit les restes de les taules que s'haurien realitzat.

En definitiva, l'anàlisi palinològica efectuada en el dolmen de Puig ses Forques de Calonge ens ha permès observar que el dolmen s'hauria construït en un moment en què ja s'hauria culminat el procés de transició dels boscos caducifolis cap als boscos mediterranis mixtos (IV-III mil·lenni aC), on l'alzina tenia cada vegada més pes i importància. Això va ser degut a causa de les nombroses fluctuacions climàtiques que es van produir durant aquest període de transició cap al període climàtic subboreal, i que van estar caracteritzades per un progressiu augment de l'aridificació i una major sequedat (sobretot a l'estiu) en l'àrea mediterrània, cosa que va afavorir l'expansió d'aquestes plantes mediterrànies.

Al mateix temps també s'ha pogut observar com les comunitats del neolític final/calcolític que van construir aquest monument megalític no van dur a terme una acció de desforestació intensa de tota la zona, sinó que aquesta es va limitar a l'entorn més immediat o pròxim del jaciment, on es desenvolupaven les brolles de brucs i estepes i algunes herbàcies com ara les plantes gramínies, asteràcies, plantatges i quenopodiàcies.

El que sí que queda clar és l'absència d'indicis d'activitats agrícoles o ramaderes a l'entorn immediat del monument, tal com ho demostra l'absència de pol·len de cereal i els baixos valors de les plantes herbàcies ruderals. En aquest sentit, l'espai immediat a l'entorn del monument hauria estat destinat exclusivament a les pràctiques funeràries, cosa que ens estaria mostrant que existia una clara separació entre els espais domèstics i productius (zones de poblament) i les zones de necròpolis o d'enterrament.

8. CONCLUSIONS

La nostra excavació arqueològica al dolmen del Puig ses Forques de Calonge ha estat tot un èxit, ja que ha permès ampliar el coneixement que teníem fins ara sobre aquest monument megalític pel que fa a la seva arquitectura megalítica, al seu sistema constructiu, la seva estructura tumulària i la seva cronologia. D'aquesta manera s'ha pogut realitzar una nova reinterpretació de tot el conjunt que ha fet més fàcil la seva comprensió.

Per un costat s'ha pogut determinar que veritablement estem davant d'un monument megalític de grans dimensions i de tipologia antiga que es pot inscriure perfectament dins el grup dels sepul-

cres de corredor amb cambra subcircular, propis del IV mil·lenni aC (3400-3000 aC). Es tracta, per tant, d'un dels monuments megalítics més antics del massís de les Gavarres i del Baix Empordà.

El sondatge III ha servit per demostrar que aquest dolmen es troba atrinxerat dins el terreny pel seu costat nord. En aquest punt, i especialment darrere la llosa B de la cambra, s'ha pogut documentar l'existència d'un gran retall o forat d'implantació excavat en la roca mare dins el qual anava col·locada la llosa B de la cambra. Aquest fet ens ha fet pensar que la resta de les lloses de la cambra, almenys les de dimensions més grans (A, C, D i E), també estan implantades seguint aquest mateix sistema de fonamentació.

De la part baixa del sondatge III, i en especial de la base de la llosa B, s'han recollit diverses mostres de terra del paleosòl d'aquest dolmen amb les quals s'ha dut a terme anàlisis palinològiques. D'aquesta manera hem pogut conèixer de primera mà quin era el clima, l'ambient i la vegetació que hi havia a l'entorn del dolmen en el moment de la seva construcció. L'únic problema ha estat que no hem pogut recuperar cap mena de resta de carbó vegetal que ens permetés realitzar una datació per C14 per tal d'establir el moment exacte de la seva construcció.

L'excavació del sondatge IV i VII ha posat de manifest que la llosa G de la cambra no es troba situada en la seva posició original. Aquesta no es troba col·locada a l'interior d'un forat de fonamentació excavat a la roca mare (com sol ser habitual en el sistema de construcció d'un sepulcre megalític) sinó que descansa directament sobre el subsòl. Al mateix temps, i per la seva part externa, es troba recolzada per tres còdols de mitjanes dimensions que li fan la funció de falca i que serveixen per mantenir-la en posició vertical. Aquest sistema de fonamentació tampoc és típic de la prehistòria.

Tots aquests elements ens indiquen que la posició d'aquesta llosa de la cambra és dubtosa i que segurament va ser col·locada així en un moment més modern. A més, gràcies a l'excavació del sondatge V i el sondatge VII, es va documentar, encara que de manera parcial, l'existència d'un forat de fonamentació excavat en la roca mare just als seus peus (costat est) i que ens mostra que en el passat existia una llosa clavada verticalment en aquest punt.

Amb totes aquestes evidències vam arribar a la conclusió que aquesta llosa G de la cambra anava col·locada en el passat de forma vertical, i que formava part molt possiblement d'una de les lloses

laterals que delimitaven la cambra pel seu costat esquerre. L'altra possibilitat és que es tractés de l'altra llosa que empetitia l'entrada de la cambra, i que anés col·locada a l'interior del forat que acabem de descriure, just davant de la llosa A.

Al mateix temps l'excavació del sondatge V ha servit per documentar l'existència de tres forats excavats en la roca mare i en línia recta en el costat nord del sondatge i que en un primer moment van ser interpretats com els forats de fonamentació on anaven col·locades les lloses del costat dret del corredor d'accés d'aquest dolmen. El problema és que no podem confirmar aquest descobriment. Per un costat no vam localitzar cap dels forats de fonamentació del costat esquerre d'aquest hipotètic corredor d'accés. A més, tampoc vam localitzar cap mena de material arqueològic en el seu interior que ens permetés saber la cronologia. I per últim, la línia recta que dibuixaven aquests tres forats respecte a la llosa A de la cambra i l'eix central de la cambra quedava una mica massa obert cap a l'exterior del monument quan en realitat aquest corredor d'accés hauria de ser molt més tancat. Per aquest motiu hem arribat a la conclusió que tot i que creiem que es tracta de les veritables restes del corredor d'accés d'aquest dolmen no tenim prou elements per poder-ho confirmar.

Finalment, l'excavació dels sondatges I, II, VI i VIII ha servit per comprovar que el túmul que en el passat envoltava i cobria tot el monument actualment estava molt erosionat. Tot i això hem pogut obtenir-ne força informació. Es devia tractar d'un túmul de tendència circular, format majoritàriament per terra i algunes pedres soltes i superficials en alguns punts, que devia cobrir tota la cambra (mínim 2 metres d'alçària) i que les seves dimensions eren força grans (10-11 metres de diàmetre). El problema ha estat que no hem pogut documentar cap mena de límit clar (cromlec o anell de contenció extern) en la seva vora o límit exterior.

9. BIBLIOGRAFIA

- BARCELÓ, L. (1935). "El dolmen de Puig Ses Forques". *Terra Nostra. Butlletí del Museu de Palamós "Cau de la Costa Brava"*, 2 (1935) .
- BOSCH GIMPERA, P. (1919). *Prehistoria Catalana*. Barcelona: Catalana, 1919. (Enciclopèdia catalana, 16).
- BOSCH GIMPERA, P; PERICOT, L. (1923). "Consideracions generals sobre els megàlits catalans". *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans MCMXXV* (1923), p. 505-510.

- CANER, P. (1949). "Calonge Arqueològic". *Annals del Institut d'Estudis Gironins*, 4 (1949), p. 311-314.
- CANER, P. (1957). "Nuevos hallazgos arqueológicos calongenses". *Annals del Institut d'Estudis Gironins*, 11 (1957), p. 265-268.
- CANER, P. (1960-61). *Catàleg arqueològic de Calonge I. Prehistòria*. Treball mecanografiat, 1960-61. 62 fulls.
- CANER i ESTRANY, P. (1983). *La Vall de Calonge*. [Calonge]: Ajuntament, 1983.
- CAZURRO, M. (1912): *Los monumentos megalíticos de la Provincia de Gerona*. Madrid: Junta para la Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas. Centro de Estudios Históricos, 1912.
- "Crònica Local". *Marinada*. (1919), p. 44.
- CURA-MORERA, M.; CASTELLS, J. (1977). "Evolution et typologie des mégalithes de Catalogne in Colloque du 150 anniversaire". *Bulletin Mensuel de la Société Polymathique du Morbihan Vannes*, 104 (1977), p. 71-97.
- ESTEVA CRUAÑAS, L. (1957). "Prehistoria de la comarca guixolense (contribució a su estudio)". *Annals del Institut d'Estudis Gironins*, 11 (1957), p. 163-264.
- ESTEVA CRUAÑAS, L. (1958). "Reposició del Menhir del Puig Ses Forques, en el término municipal de Calonge". *Revista de Girona*, 4 (1958), p. 71-73.
- ESTEVA CRUAÑAS, L. (1959): "Reposició del menhir de Puig ses Forques en el término de Calonge". *Proa de Palamós*, 39 (1959).
- ESTEVA CRUAÑAS, L. (1964). *Sepulcros megalíticos de las Gabarras (Gerona) I*. Girona: Servicio de Investigaciones Arqueológicas de la Diputación de Gerona, 1964. (Corpus de sepulcros megalíticos. España ; 3).
- JUNCÀ, J. (1958). "Puig ses Forques". *Proa de Palamós*, 29 (1958).
- MOLLA I CALLÍS, J.; LOAISA DALMAU, E. (2008). "Puig ses Forques 1958 (Sant Antoni de Calonge)". *Estudis del Baix Empordà*, 27 (2008), p. 291-326.
- NIELL, X. (2013): *Informe dels resultats de l'excavació arqueològica al Dolmen del Puig Ses Forques (Calonge, Baix Empordà)*. *Campanya 2012*. Informe inèdit. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Direcció General de Patrimoni Cultural. Servei d'Arqueologia, 2013.
- NIELL, X. (2013): *Memòria d'excavació arqueològica al Dolmen del Puig Ses Forques (Calonge, Baix Empordà)*. *Campanya 2012*. Memòria inèdita. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Direcció General de Patrimoni Cultural. Servei d'Arqueologia, 2013.
- NIELL, X. (2014): "L'excavació arqueològica de l'any 2012 al Dolmen del Puig Ses Forques (Calonge, Baix Empordà)". Dins: *Dotzenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, p.75-83.
- OLIVA, M. (1945-46). "Colgante de pizarra del megalito de Puig ses Forques (Calonge, Gerona)". *Ampurias*, 7-8, (1945-46), p. 325-329.
- PALLARÉS, M. (1923). "Els sepulcres megalítics del Baix Empordà". Dins: *Anuari MCMXXV-XX*. Barcelona: IEC, 1923, p. 491-493.
- PERICOT GARCÍA, L. (1925): *La civilización megalítica catalana y la cultura pirenaica*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Facultat de Filosofia i Lletres, 1925.
- PERICOT GARCIA, L. (1950): *Los sepulcros megalíticos catalanes y la cultura pirenaica*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSC). Instituto de Estudios Pirenaicos, 1950
- PONS, E. (1987). "Les Gavarres. La presencia megalítica". *Revista de Girona*, 122 (1987), p. 43-48.
- ROQUÉ, C.; PALLÍ, L. (1994). "Geologia del massís de les Gavarres". *Estudis del Baix Empordà*, 13 (1994), p. 5-98.

RESULTATS DE L'EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA ... PUIG SES FORQUES (CALONGE)

- ROQUÉ, C.; PALLÍ, L.; TARRÚS, J.; CARRERAS, E. (1995). "Aportacions al coneixement dels gravats prehistòrics dels massissos de les Gavarres i de Begur (Girona)". *Estudis del Baix Empordà*, 14 (1995), p.76-90.
- TARRÚS, J.; CASTELLS, J., CHINCHILLA, J., VILARDELL, R. (1984). "El fenómeno megalítico en el Pirineo Oriental de Catalunya". *Dins: Papers of Recent Archaeology in Spain and Portugal*. Canterbury: 1981. (BAR International Series; 193), p. 79-134.
- TARRÚS, J.; CASTELLS, J., CHINCHILLA, J., VILARDELL, R. (1987). "El fenómeno megalítico en el Pirineo Oriental de Catalunya". *Dins: El Megalitismo en la Península Ibérica*. Madrid: Ministerio de Cultura. Subdirección General de Arqueología y Etnología, 1987, p. 211-245.
- TARRÚS, J.; BADIA, J.; BOFARULL, B.; CARRERAS, E.; PIÑERO, M. (1990). *Dòlmens i menhirs. 48 monuments megalítics del Baix Empordà, Gironès i la Selva*. Guies del Patrimoni Comarcal; 8. Figueres: Brau edicions, 1990.
- TOLEDO, A.; AGUSTÍ, B. (1987). "Les coves de Calonge. Estudi dels materials arqueològics que s'hi van trobar". *Estudis sobre temes del Baix Empordà*, 6 (1987), p. 11-41.

PUBLICACIONS CONSULTADES

- DIARIO DE GERONA DE AVISOS Y NOTICIAS. (1919). Girona, p. 4.